

Gósen földjén

József magas pozíciója lehetővé tette, hogy személyesen járjon közben a fáraónál családja érdekében. Az uralkodó kegyét mutatta, hogy nemcsak menedéket nyújtott a Kánaán földjéről érkezett jövevényeknek, hanem a Nílus-delta keleti, termékeny felében, Gósen földjén jelölte ki új szállásterületüket, amely állattartásra kiválóan alkalmas volt. József néhány testvére ezen kívül rangot is kapott a fáraó birtokain. Az idős Jákob, aki mindeddig keserves küzdelmek és szomorúságok között élte életét, maga is megjelenhetett a nagy hatalmú uralkodó előtt. Tisztánlátását mutatta, hogy noha csak egyszerű pásztorember volt, megáldotta a fáraót, (aki ezt el is fogadta), mert benne látta az isteni ígéretek beteljesítőjét. (I.Móz. 47:1-10).

„József pénzei”

József személye nem ismert az egyiptomi történelemből.¹ Kariereje meglehetősen meseszerűnek tűnik, ugyanakkor nem lehetetlen a korabeli viszonyok (hükszosz uralkodók) ismeretében. Az viszont tény, hogy minden más történelmi időszakban nehezen képzelhető el ez a villámgyors felemelkedés. 2009-ben járta be a hír a világsajtót, hogy egy egyiptomi kutató az Egyiptomi Múzeum pincéjében az eddig beleltározatlan anyagok között a bibliai József pénzeire bukkant. A „szenzációs” felfedezést eddig azonban nem sikerült igazolni. Az eredeti publikációban közölt fotók egyszerű amuletteket (szkarabeuszokat) ábrázolnak. (Bővebben lásd: <http://bibliairegeszet.blog.hu>)

A szükség hét esztendejét Jákob és fiai így már biztonságban és jólétben vészelték át, míg Kánaában és Egyiptomban az emberek egyre szegényebbek és kiszolgáltatottabbak lettek.² Jákob (Izrael) ezek után még tíz évig élt Egyiptomban. Talán ezek lehettek élete legnyugodtabb évei. Hiába volt viszont Egyiptom minden kényelme, az idős pátriárka nem felejtkezett el sem az isteni kiválasztásról, sem a megígért új hazáról. Halála előtt megeskette fiát, Józsefet, hogy holttestét az „ígéret földjében” temetik majd el. Ezek után összehívta gyermekeit és prófétikus szavakkal adta rájuk áldását, akik ezáltal az ábrahámí ígéret örökösivé váltak. Jákob sokáig elveszettnek hitt, kedvenc fia, József iránti töretlen szeretetét mutatta, hogy a korabeli jogszokást követve örökbe fogadta annak két fiát, Manassét és Efraimot. Fiai révén így József nemzetsége kettős részt kapott az atyai áldásból.

Jákob (Izrael) áldása 12 fiára (I. Móz.49.fej.)

- 1 Ezen a ponton kell megemlítenünk David Rohl vitatott munkásságát, aki egyiptológusként egy ún. „új kronológiát” dolgozott ki. Anélkül, hogy itt elméletét részletesen cáfolnánk, vagy ismertetnénk, leszögezhetjük, hogy maga a szerző is elismeri, hogy a Józseffel kapcsolatos feltevéseinek nincs száz százalékos bizonyossága. Ugyanakkor elméletének alapvetően gyenge láncszeme, hogy az általa felállított egyiptomi kronológia nincs szinkronban sem a párhuzamos kronológiákkal (korabeli közel-keleti uralkodók levelezéseiből tudhatjuk, mely uralkodók voltak hatalmon körülbelül egy időben), sem a régészeti leletekkel (Szíria-Palesztina városainak rétegtana).
- 2 A Biblia I. Móz. 47:13-26 szakasza érdekes magyarázatot ad arra, hogy József intézkedései következtében hogyan alakult ki az a szokás Egyiptomban, mely szerint – a papi birtokok kivételével- minden föld a fáraó tulajdona.

Rúben – Elsőszülöttségi joga bűnei miatt elvesztek.

Simeon és Lévi – Erőszakos természetük miatt örökrészük az ígéret földjén Júda örökrészeiben lesz majd kijelölve.

Júda – Bár nem elsőszülött és nem is Jákob „kedvenc” fia, a pátriárka isteni indíttatásra mégis benne jelölte meg az eljövendő megváltó őst. (I.Móz. 49:10-11)

Zebulon - Az ígéret földjén a tengerparti területekig és Szidónig terjed majd határa.

Izsahár - Törzsterülete kiesebb vidékére esik és szegény sorban él majd.

Dán - E törzs az áldásban „kígyóként” jelenik meg, mely botlást okoz másoknak. A honfoglalás után a dániták bálványszentélyt építettek, ezáltal később bűnbe vitték szinte egész Izraelt. (Bír.18.fejvő. I.Kir. 12:25-33)

Gád – Törzsterülete a honfoglalás után a Jordánon túlra esett, ahol folyamatosak voltak a háborúk.

Áser – Termékeny földje sok gabonát ad majd.

Naftali – Erdői gazdagok lesznek vadakban.

József – A leghosszabb áldást József kapta, aki fiai (Efraim és Manassé) révén kettős földterületre lett jogosult a letelepedéskor.

Benjámín – A jövendölés ragadozóhoz hasonlítja utódait. A törzs egy kegyetlen tett következtében majdnem teljesen kihalt. (Bír.19.fej.)

Jákob (Izrael) halála után a tizenkét fiú egyakarattal engedelmeskedett az atyai kérésnek. Apjuk testét egyiptomi szokás szerint bebalzsamozták, majd ősei földjén, Ábrahám családi sírboltjában temették el. Az idős pátriárka halálával a családi egyensúly megbomlott. József testvérei azt gondolták, hogy öccsük talán csak Jákob kedvéért nem bántotta eddig őket, de most majd visszafizeti korábbi gonosságukat. József azonban őszintén hitte, hogy a vele megesett sérelmek mind részei voltak Isten tervének. Nemeslelkű szavai reményt nyújtanak minden igaztalanul szenvedő hívő ember számára: „*Ti gonoszt gondoltatok énellenem, de Isten azt jóra fordította.*” (I.Móz.50:20). A „jóra fordítás elve” alapvető szabály Isten egyénékéért és általában az emberiségért foytatott, erőszak nélküli „nagy küzdelmében”. József tehát „*megvigasztalta*” testvéreit és „*szívükre beszélt*”. (I.Móz.50:21). Őszinte megbocsájtása és az a magatartás, hogy felülemelkedve sok éves szenvedésein még ő mutatott részvétet testvérei iránt, méltán kínál párhuzamot József és Jézus jelleme között.

József hosszú életet élt, de már nem olyan hosszú, mint édesapja, Jákob. Az életkorok folyamatos csökkenése tehát rovábbra is megmaradt. József atyjához hasonló hitről tett bizonyosságot, amikor arra kérte utódait, hogy ha Isten elhozza majd az új hazát az ő népe számára, akkor testét vigyék el az „ígéret földjére” ősei mellé.

4. A pátriárkák utódai Egyiptomban

Mózes és kora

A Jákob (Izrael) tizenkét fiától származó utódok száma Isten különleges áldása folytán egyre több és több lett. „*Izrael fiai pedig szaporák voltak, szaporodtak és sokasodtak és igen-igen elhatalmasodtak, úgy, hogy megtelt velük az ország.*” (II.Móz.1:7). Az Ábrahámnak adott ígéret valóra vált, egy új nép született.

Az egyiptomi helyzet közben azonban gyökeresen megváltozott. „...*új király támadt Egyiptomban, aki Józsefet nem ismerte.*” (II. Móz. 1:8). A rövid bibliai utalásból arra következtethetünk, hogy nem pusztán egy szokásos trónváltás történt, hanem egy olyan fáraó került hatalomra, akinek József tettei nem jelentettek semmit. Egy olyan új uralkodó, aki keményen fellépett a nagy néppé vált, korábban Egyiptomban idegen jövevényekkel szemben. A hangulat megváltozását szigorú rendeletek mutatták:

- 1.) Jákob (Izrael) fiai rabszolgák lettek, a fáraó gabonatartó városait építették a Nílus-deltában, Gósen földjén, agyagtéglákat készítettek és a földeken dolgoztak. (II.Móz.1:11, 14). A korabeli nyelvben az ilyen alacsony rangú szolganépet, az idegen, jövevény gyűlevész népeket „habiruknak” nevezték. Valószínűleg innen ered az a szokás, hogy Izrael fiait kezdték „hébereknek” szólítani.
- 2.) A fáraó a nagy gyermekszaporulatot látva elrendelte, hogy a héberek bábaasszonyai minden újszülött fiúgyermeket öljenek meg. A fáraó parancsát a bábák (akiknek a nevét is ismerjük³) nem hajtották végre, ezért a fáraó végül a héber szülőket kötelezte erre a kegyetlen gyilkosságra.

Hatalomváltás Egyiptomban: az Újbirodalom felemelkedése⁴

Az egyiptomi birodalomban a hükszoszok uralma épp a bibliai Mózes születése előtti évtizedekben omlott végleg össze. Az egyiptomi fáraócsalád leszármazottainak hükszoszok ellen folytatott harcai Kamosze és I.Jahmesz idején értek el áttörést. Az idegeneket sikerült visszaszorítani a Nílus-deltán túlra, az egyiptomi csapatok már Palesztina déli részét ostromolták. A kronológiai egyezésem kívül ebbe a háttérbe pontosan beleillik az a gyűlölet, amelyet az egyiptomiak minden idegennel, de

3 A Bibliával szemben kritikusan fellépő kutatók felvetik, hogy Mózes könyve mindössze két bábaasszony nevét említi, akik képtelenek lettek volna ellátni feladatukat, ha valóban olyan nagy lett volna a népszaporulat, ahogy azt a Biblia állítja. Ezzel kapcsolatban csak egyetlen felvetést jegyzünk meg: a két említett nő valószínűleg a bábaasszonyok vezetője, képviselője lehetett. A szöveg nem utal arra, hogy csak ez a két asszony töltötte volna be ezt a funkciót. Továbbá a leírás pontosságát mutatja, hogy a fennmaradt ábrázolások szerint ekkoriban az egyiptomi nők valóban széket használtak a szüléshez. (vö. II.Móz.1:16).

4 A szakasz irodalmi forrása: Kákósy i.m. 122-132.o.

legfőképpen a hüszoszokkal szemben tápláltak. (A hüszoszok pedig, ahogy korábban már említettük, rokonai voltak a hébereknek.)

Az újból egyesített birodalom történetében egy új és fényes szakasz kezdődött, az Újbirodalom kora (kb. ie. 1552-től).

Ezekben a nehéz években Isten megváltási terve újabb fontos fejezethez ért. Lévi nemzetségében egy házaspárnak fiúgyermek született, akit három hónapon keresztül rejtegettek a fáraó rendelete ellenére. A szülők inkább követték Isten törvényét és szívük érzéseit, mint az uralkodó parancsát. „*Hit által rejtegették Mózeszt az ő szülei születése után három hónapig, mivel látták, hogy kellemes (szép) a gyermek és nem féltek a király parancsától.*” (Zsid.11:23). Amikor a csecsemőt már nem tudták tovább titokban tartani, édesanyja egy gyékény-ládikóba tette és a Nílus-parti sás közé rejtette. A kis csomag sorsát nővére kísérte figyelemmel. Az isteni gondviselés úgy alakította, hogy a kisgyermeket a fáraó leánya találta meg, aki megkönyörült rajta. Mózesnek (neve jelentése: a vízből kihúzott) nevezte el a gyermeket és saját fiaként nevelte fel.

A fáraó leánya

Mózes személyét nem ismerjük az egyiptomi történelemből. Ha a bibliai kronológiát vesszük alapul és úgy próbáljuk beazonosítani a „fáraó leánya” személyét, aki Mózes nevelőanyja lehetett, akkor valójában csak egyetlen női alak jöhet számításba: Maatkare, vagy Hatsepszut, aki I. Thotmesz fáraó leánya és II. Thotmesz fáraó nővére és egyben felesége is volt. A családon belül házasodó egyiptomi dinasztiákban gyakran előfordult, hogy gyenge, uralkodásra szinte alkalmatlan utódok születtek. Így volt ez II. Thotmesz esetében is, aki trónra kerülése után korán elhunyt. Fiú gyermeke csak egy mellékfeleségétől született, főfelesége, (testvére) Hatsepszut csak egy leánnyal ajándékozta meg őt. Bár a trónt az akkor hatéves fiúgyermek, a későbbi III. Thotmesz örökölte, de a tényleges hatalom erős akarátú mostohaanyja, Hatsepszut kezébe került. A kisfiút apja eredetileg papnak szánta, ezért a thébai Amon-papok nevelték. Sorsa megkoronázása után sem sokat változott. Hatsepszut ugyanis előbb régensként, később viszont teljes jogú uralkodóként lépett fel a gyermekkel szemben és megfosztotta őt hatalmától. Uralma húsz-huszonkét éven keresztül (!) stabilan tartott és hogy alattvalói is elfogadják, az irnokok gyakran ábrázolták férfiruhában, fáraó-jelvényekkel és nem egyszer hímnemben hivatkoztak rá a feliratos szövegekben is. Hatsepszut a béke híve volt. Csak dél felé tolta előre országa határait, Núbia felé, ezen kívül egy látványos kereskedelmi expedíciót indított Punt földjére (talán dél, dél-kelet Afrika), ahonnan hajói egzotikus növényekkel és állatokkal megrakodva tértek vissza. Nagy építkezései közül a legjelentősebb saját halotti temploma Deir el-Bahariban. A monumentális épület az egyiptomi építészet egyik legnagyobb remeke, csarnokainak falain domborművek örökítették meg a királynő dicsőbb tetteit.

Halála okát és pontos idejét, (ahogy leányaét sem) nem ismerjük. Annyi bizonyos, hogy az őt követő III. Thotmesz gyilkos indulattal próbálta eltüntetni a női fáraó minden nyomát Egyiptom történelmének lapjairól.

Mózes első éveit mégis alapvetően saját édesanyja mellett töltötte, mivel a csecsemő sorsát nyomon követő Mirjám, Mózes nővére felajánlotta a fáraó leányának, hogy megbízható szoptatós dajkát szerez a számára. Mirjám természetesen saját anyjukhoz futott, aki így kb. 3-4 éves koráig, vagy talán tovább is gondoskodott a gyermekéről.

A Biblia szerint Mózes ezt követően a „*fáraó leányának fia lett*” és „*megtanított az egyiptomiak minden bölcsességére és hatalmas volt beszédben és cselekedetben*” (Ap. Csel. 7:21-22). Előkelő ifjúként tanulhatott katonai stratégiát, matematikát, csillagászatot, írást és történelmet.

Núbiai hadjárat?

A Biblia nem jegyzi fel, ugyanakkor a zsidó hagyomány⁵ úgy tudja, hogy Mózes kiváló katonai képzésben részesült és hadvezetési képességeit ki is próbálta egy dél felé irányuló, núbiai hadjárat során. (Érdekes egyezés, hogy a történelem szerint Hatsepszut egyetlen hadjárata éppen Núbiát érintette.) Az eseménnyel kapcsolatban így ír a zsidók egyik legismertebb krónikása, Josephus Flavius: *”(Mózes)...mikor elérte férjkorát, bebizonyította az egyiptomiaknak, hogy páratlanul bátor...Tudniillik az etiópok (itt kortévesztéssel találkozunk, mert nyilvánvalóan Núbiáról van szó), akik szomszédai voltak az egyiptomiaknak, betörték az országba és foszogattak. Az egyiptomiak felháborodtak ezen, elhatározták, hogy bosszút állnak a gyalázatért és hadsereget toboroztak ellenük. Azonban vereséget szenvedtek...”* (Josephus inentől kezdve részletesen beszámol arról, hogyan kérte fel a fáraó és a fáraó leánya Mózeset a védelem megszervezésére és hogyan zajlott le maga a győztes hadjárat. A zsidók története II.10.) A hadjárat sikere népszerűvé tette Mózeset ezekben az években.

A zsidó hagyomány ehhez a núbiai kalandhoz kapcsolja azt az eseményt is, hogy Mózesnek kúsita, azaz núbiai felesége lett. (Erre a tényre egyébként a Biblia is hivatkozik IV.Móz.12:1-ben.)

Ugyanakkor Mózes mégsem vált igazán egyiptomivá. Valószínű, hogy még édesanyja ültette el benne az Isten iránti hitet és a héber nép iránti elkötelezettséget, de egy biztos, nem tagadta meg származását és nem maradt népe sorsa iránt közömbös. Talán ő is, ahogy szülei és még néhányan,

⁵ A legkorábbi ezzel kapcsolatos utalás Artapanus zsidó történetírótól származik, aki az i. e. 3. században, Egyiptomban élt és helyi forrásokra támaszkodva írta meg a zsidók történetét. Műve csak részleteiben maradt fent, de megemlíti Mózes csodás élettörténetét, egyiptomi nevelését, núbiai hadjáratát stb. Josephus Flavius, majd a későbbi rabbinikus irodalom úgyszintén továbbvitte ezt a hagyományt.

várták az isteni ígéretek beteljesedését, a héberek rabszolgaságból való szabadulását és az új haza lehetőségét. *„Hit által tiltakozott Mózes, midőn felnövekedett, hogy a fáraó leánya fiának mondják, inkább választván az Isten népével való együttnyomorgást, mint a bűn ideig-óráig való gyönyörűségét.” (Zsid.11:24-25). „És (Mózes) azt gondolta, hogy az ő atyjafiai megértik, hogy az Isten az ő keze által ad nekik szabadulást...” (Ap.Csel. 7:25).*

Mózeset feltehetően ezek az ambíciók is mozgatták, amikor mintegy negyven évesen megölt egy héber rabszolga-felügyelőt, aki épp egy zsidó férfit bántalmazott. A gyilkosság azonban kitudódott és Mózeset az egyiptomiak halálra keresték. Még saját népe is ellenségesen fogadta a történeteket: *„Másnap is kiment és ímé két héber férfi veszekedett. És mondta annak, aki bűnös volt: Miért vered a te atyádfiát? Az pedig mondta: Kicsoda tett téged fő emberré és bíróvá mirajtunk? Talán engem is meg akarsz ölni, mint ahogy megölted az egyiptomit?” (II.Móz.2:13-14).*; Mózes mindezekkel szembesülve elmenekült Egyiptomból.

Miért kellett egy Mózeshez hasonló hatalmasságnak félnie a gyilkosság megtorlásától?

Az egyiptomi udvarban élő, a „fáraó leánya fiának” címzett Mózes esetében valóban nagyon nehéz elképzelni, hogy egy ember megölése miatt halálra keresték. Egy hozzá hasonló magasságban élő férfi ennek kivédéséhez elegendő hatalommal és védelemmel rendelkezett. Ha azonban a bibliai kronológiát ismét összevetjük az egyiptomi történelemmel, akkor úgy rekonstruálhatjuk a hátteret, hogy ebben az időben a hatalom már nem Mózes nevelőanyja, Hatsepszut, hanem mostohafia, III. Thotmesz kezében volt. Az idegen gyűlölet minden bizonnyal nem halt még ki Egyiptom földjéről és ez jó ürügy lehetett arra, hogy a fáraó eltávolítsa, (ma úgy mondanánk, hogy politikailag és erkölcsileg ellehetetlenítse) az egyiptomi rabszolgafelügyelőt meggyilkoló, héber származású Mózeset.

Mózes tehát vagyontalan menekültként hagyta el Egyiptom földjét és meg sem állt Midiánig (mai Szaúd-Arábia), ahová Egyiptom hatalma már nem ért el. Céltalanul vándorolt, míg egy alkalommal egy kút mellett segítségére sietett hét leánytestvérnek, akik apjuk nyáját itatták, de más pásztorok el akarták onnan űzni őket. Egy-egy kút birtoklása a nomád törzsek körében élet-halál kérdése volt, gyakran csatákat is vívtak érte. Mózes bátorsága révén kapcsolatba került a lányok apjával, Rehuellel, akit Jethrónak (a név jelentése: magasztosság, erény, fenség, előkelő, fejedelem) is hívtak és midianita pap volt. A nagycsalád befogadta az egyiptomi jövevényt, aki hamarosan feleségül vette az egyik leányt, Czipporát (neve jelentése: kismadár, csicsergő, éneklő).

Mózes életének most következő negyven éve éles ellentétben állt ifjúkorával. Midián pusztáin

egyszerű pásztorként élt, beilleszkedett a helyi életformába, családot alapított és gyermekei születtek. Semmi sem utalt arra, hogy egykori különleges élete, neveltetése még bármilyen jelentőséggel bírna további életére nézve. Isten azonban nem véletlen alakította úgy, hogy Mózes hosszú évtizedeken át ilyen visszavonult, csendes életet éljen. Egyiptom pazar fényűzése, heves és akaratos természete szükségessé tették számára a csend és türelem leckéjét. *„Mózes az egyiptomi agyonütésével ugyanabba a hibába esett, amelyet atyái is gyakran elkövettek: saját kezébe vette az ügyet, amelyre Isten ígéretet adott, hogy elvégez...Mózes még nem volt felkészülve nagy feladatára...Az önmehtagadás és viszontagságok iskolájában türelemre, indulatai megfékezésére tanítottatott. Ahhoz, hogy bölcsen tudjon majd kormányozni, teljes engedelmességre kellett jutnia...Halandó ember hallani sem akart volna ilyen hosszú és fáradságos nevelésről, túl nagy idővesztésnek tartotta volna. De a végtelen Bölcsesség negyve évi alázatos pásztorkodásra hívta el azt, akit népe majdani vezetőjévé választott. A gondoskodás és az önzetlenség szokása, a rábízott nyáj féltő ápolása így fejlődhetett ki benne, képessé téve őt arra, hogy egykor majd együtt érző, türelmes pásztor legyen Isten népének...”* (E.G.W. i.m. 256-257.o.)

A negyven év alatt, amelyet Mózes Midián hegyei között töltött, sok minden gyökeresen megváltozott: Egyiptomban hosszú uralkodás után elhunyt az a fáraó, aki Mózes halálra kereste; a héber rabszolgák nyomorúságos helyzetükben megemlékeztek Istenről és hozzá fordultak segítségért; Mózes a pusztai nevelődés következtében a föld legszelidebb embere lett (IV.Móz.12:3), valóban alkalmassá vált arra a feladatra, amit Isten rá akart bízni.

Mózes elhívása és visszatérése Egyiptomba

Mózes egy alkalommal a juhait legeltetve a pusztában tartózkodott, amikor a sínai Hóreb hegyén egy égő csipkebokorból maga Isten szólította meg és bízta meg azzal a feladattal, hogy menjen vissza Egyiptom földjére és vezesse ki a zsidó népet a szolgaságból a pátriárkáknak megígért földre. Mózes végtelenül megrémült a feladattól. Az elhívását feljegyző párbeszédben (II. Móz.3-4.fej.) ötször (!) utasította vissza az isteni felhívást:

- 1. kifogás: „Kicsoda vagyok én, hogy elmenjek a fáraóhoz...?”
Isten válasza: „Én veled leszek!”. Az Úr kegyelmének jele lesz, hogy a kihozott néppel Isten ugyanezen a helyen fog majd találkozni.
- 2. kifogás: Ha a nép megkérdezi ki küldte Mózeset, mit mondjon?

Isten válasza: Az Úr bemutatkozik. Neve: Jahve⁶, ami azt jelenti „Vagyok.” A név utal Isten örökkévalóságára és arra az isteni tulajdonságára, hogy Ő önmagától létezik és halhatatlan.⁷

- 3. kifogás: „De ők nem hiszenk nekem...sőt azt mondják: nem jelent meg néked az Úr.”

Isten válasza: két csodajelet is ad Mózesnek, amellyel „bizonyíthatja” isteni küldetését.

- 4. kifogás: „Nehéz ajkú és nehéz nyelvű vagyok”

Isten válasza: „én leszek a száddal és megtanítalak téged arra, amit beszélned kell.”

- 5. kifogás: Valójában ez már nem is érv a küldetéssel szemben, csak vonakodás és visszautasítás indok nélkül - „Kérlek, Uram, csak küldd, akit küldeni akarsz!”

Isten válasza: Itt olvassuk először, hogy az Úr „haragra gerjedd” Mózesrel szemben. Most már határozottan felszólította a küldetés teljesítésére, de megígérte neki, hogy nem csak isteni segítséget kap majd útja során, hanem társat és szószólot is, három évvel idősebb bátyja, Áron személyében.

Mózes végül engedelmeskedve Isten elhívásának visszatért Egyiptomba. Isten Áront, Mózes bátyját is megkereste és elhívta a feladatra, így ő örömmel sietett testvére elé. Összehívták Izrael fiait és elmondták nekik Isten szabadításának ígérését, Mózes megmutatta a jeleket is, amelyeket az Úr adott neki. *„És hitt a nép és megértette, hogy meglátogatta az Úr Izrael fiait és megtekintette nyomorúságukat. És meghajtották magukat és leborultak.” (II. Móz.4:31).*

A feladat nehezebb része azonban még hátra volt. Mózesnek és Áronnak a fáraó udvara előtt is képviselnie kellett Isten üzenetét.

A fáraó azonban felháborodva utasította el még azt a kérést is, hogy a népet pár napra elengedje Isten ünneplésére a pusztába. Hatalmát fitogtatva káromolta a héberek Istenét, majd még több munkát vetett ki Izrael fiaira. Most már az agyagtégla készítéséhez szükséges polyvát is nekik kellett összegyűjteniük. A zsidók helyzete annyira rosszra fordult, hogy haraggal rontottak Mózesre és Áronra, mert bennük látták minden baj forrását. Mózes elszomorodva kereste meg az Urat, mert nem értette a történeteket. Pedig Isten előre megmondta neki, hogy a fáraó nem fog majd engedni kérésének. *„És mondta az Úr Mózesnek: Mikor elindulsz, hogy visszatérj Egyiptomba, meglásd,*

6 „Izrael Istenének a neve; eredeti kiejtése föltehetően: "Jahve". A zsidók tiszteletből sohasem merték a nevet kimondani. Amikor később a héber írásba bevezették a pontuációt (magánhangzó-bejelölést pontokkal), a zsidó írástudók ehhez a tetragrammhoz az "adonai" = "úr" szó magánhangzóit illesztették, és azután ezt a szót olvasták Isten neve helyett. Maga a szó valószínűleg a "lenni" igéből származik...Az ÓSZ-ben Isten e nevének tíz különböző szókapcsolata van. Többnyire "Isten" vagy "Úr" szóval fordítják ezt a nevet: JHVH” (Bibliai nevek és fogalmak JAHVE szócikke, elérhető <http://agost.dyndns.org/>)

7 Isten válaszát sokan félreértelmezik. Isten nem egy elutasító, zord és cinikus mondattal rázta le a kérdést („Vagyok, aki vagyok, mi közöd hozzá?”), hanem a lehető legpontosabban próbálta megértetni Mózesrel és az emberekkel isteni hatalmának lényegét: „Vagyok, ai vagyok”, azaz ő minden létezés és az élet forrása, az örök élet birtokosa. (vö. I. Tim.6:16a; Ján.5:26).

hogy mindazokat a csudákat véghez vidd, amelyeket a kezedbe adtam én pedig megkeményítem az ő szívét és nem bocsátja el a népet.” (II.Móz.4:21). Isten szavai tömören arra a folyamatra utaltak, amely a fáraó lelkében zajlódott. Noha tudta, hogy ki áll előtte (Mózes személye ekkor még jól ismert lehetett a fáraó udvarában), látta a Mózes és Áron által bemutatott jeleket⁸, később tapasztalta az egyre súlyosabb csapásokat, hallotta Mózes, utóbb pedig már saját emberei figyelmeztetését is, mégis mindvégig szembe ment azzal a belső késztetéssel, hogy engedjen Isten szavának. Ha pedig valaki folyamatosan ellenáll lelkiismerete hangjának, az az ember törvényszerűen egyre keményebb és érzéketlenebb lesz döntéseiben. *„Isten szolgálói által szól az emberekhez, intve, figyelmeztetve őket és megfeddve bűneiket. Mindenkinek alkalmat ad arra, hogy megszabaduljon hibájától, mielőtt az rögzülnejellemében; de ha valaki nem akar megjavulni, akkor az isteni hatalom nem fog közbelépni, hogy kiigazítsa tetteit...A világosság további visszautasítása végül olyan lelkiállapotba sodorja az embert, hogy még egy sokkal erősebb befolyás sem tud maradandó hatást gyakorolni rá.” (E.G.W. i.m. 276-277.)*

A tíz csapás

A fáraó elutasítása miatt Isten Egyiptomot tíz, egymást követő és egyre súlyosabb csapással sújtotta. Mózes és Áron minden egyes csapás előtt megismételte az Úr felhívását és figyelmeztettek az elutasítás következményére is.

1. csapás: a víz vérré vált, a halak kipusztultak a Nílusból. (A Nílus Egyiptom szent folyója volt.) Mivel ezt a „csodát” a fáraó varázslói is meg tudták tenni, ezért a fáraó nem vette komolyan a figyelmeztetést.
2. csapás: békák – a fáraó ez esetben már kérte Mózeset és Áront, hogy szüntessék meg a békajárást, mert bár a varázslói hasonló csodát tudtak tenni, de azt elhárítani – valószínűleg – nem voltak képesek. Az uralkodó cserében megígérte, hogy elengedi a hébereket. Mózes közbenjárására a békák elpusztultak, de a fáraó nem tartotta meg a szavát.
3. csapás: Tetvek lepték el Egyiptomot és ezt a csapást már a fáraó varázslói sem tudták utánozni, sőt arra figyelmeztettek, hogy valóban isteni hatalomtól származhatnak mindezek. Az uralkodó azonban továbbra sem engedett.
4. csapás: Bogarak lepték el az egyiptomiak földjeit, amelyek pusztán maradtak az invázió után. A hébereket azonban látványosan elkerülte ez a veszedelem. A fáraó a bajban újra Mózes közbenjárását kérte és ígéretet adott a ép elengedésére. A bogarak távozása után azonban minden maradt a régiben. Az uralkodó konokságában már nem mérlegelte a megtapasztaltakat.

⁸ A Biblia megjegyzi, hogy a Mózes és Áron által bemutatott jelet (a bot kígyóvá változik), valamint a csapások egy részét az egyiptomi varázslók is utánozni tudták. Az egyiptomi „bölcsek”ugyanis járatosak voltak az okkult tudományokban.

5. csapás: döghalál – Ez volt az első olyan csapás, amelyben élőlények, állatok pusztultak el Egyiptomban. Isten majd egy nap haladékat adott a fáraónak, hogy gondolkodjon, mielőtt újra visszautasítaná Őt. A döghalál a hébereket ismét egyértelműen elkerülte.

6. csapás: hólyagos fekély. Ismét csak az egyiptomiakat, sőt már a fáraó udvarát is érintette a csapás. A varázslók is ágynak estek, de a fáraó hajthatatlan maradt.

7. csapás: Isten hatalmas erejű jégesőt küldött az egyiptomiak szállásterületére. Mózes itt is hagyott időt arra, hogy aki komolyan vette a figyelmeztetést, az házába tudta menteni állatait és embereit a veszedelem elől. A fáraó a szokásos módon háritotta el a veszedelmet: ígért és Mózes közbenjárását kérte, aztán semmit sem tartott meg szavából.

8. csapás: A következő csapás sáskajárást vetített előre. Látván uruk önfejtőségét, a fáraó szolgálói kétségbeesetten próbáltak hatni a szívére: „*Meddig lesz még ez minékünk romlásunkra? Bocsásd el azokat az embereket, hogy szolgáljanak az Úrnak az ő Istenüknek. Mégsem veszed-e eszedbe, hogy elvész Egyiptom?*” (II.Móz.10:7) Ami a jégeső után megmaradt a földeken, azt a fáraó megátalkodottsága miatt a sáskák ették fel. Az uralkodó a nyomort látva ez alkalommal is Mózeszt hívatta, hogy a csapások véget érjenek, de a népet ekkor sem engedte el.

9. csapás-sötétség. Ez a csapás az utolsó figyelmeztetés volt a 10., a legsúlyosabb előtt. Éjféle sötétség lepte be az egyiptomiak földjét, míg Gósen felett sütött a nap. (A nap volt az egyiptomiak fő istene.) A fáraó ekkor tárgyalni hívta Mózeszt. Hajlott volna arra, hogy részben enged kéréseinek, de nem mindenben. Végül elveszítette türelmét és halálosan megfenyegette Isten követét.

10. csapás-halál. Az első kilenc csapás nem járt emberhalállal. A 10. csapásban azonban minden olyan család elsősülöttje meghalt, ahol nem helyezték magukat Isten oltalma alá. Isten az utolsó csapásra való előkészület mozzanatait ünnepként hagyta meg a zsidóság körében, hogy minden időben megemlékezzenek az egyiptomi szolgaságból való szabadulásról. A pászách (jelentése: kikerülés, elkerülés) ünnepének lényege az volt, hogy egy 1 éves, ép, hím juhot vagy kecskét meg kellett áldozni, vérével meg kellett kenni a bejárat oldalait és a szemöldökfát. Ezután a vér, az áldozat révén elnyert oltalomba vetett hittel a család közösen elfogyasztotta az állat húsát, miközben sietősen készülődtek az egyiptomi szolgaságból való szabadulásra, a kivonulásra. A páskabarány ünnepét a zsidók inentől kezdve minden évben megtartották. Az emlékűnnep ugyanakkor teljes egészében és egyes mozzanataiban is előképe volt az eljövendő Messiás halálának és a bűntől való szabadulásnak (vö. „*a mi páskabarányunk a Krisztus, megáldoztatott értünk*” I.Kor. 5:7)⁹

A tizedik csapás mélyen megrendítette Egyiptom lakóit. Maga a fáraó is elveszítette elsősülött fiát. A rémült egyiptomiak még aranyat-ezüstöt is adtak a hébereknek, csak hogy sietessék távozásukat

9 Az ószeövetségi ünnepek rendjét, részleteit, jelképeit és azok jelentését lásd bővebben a Mózes III. könyve c. főiskolai jegyzetben.

az országból.¹⁰ A fáraó megadta engedélyét és Izrael fiai útnak indultak Egyiptomból.

Mégis van nyoma az egyiptomi tíz csapásnak?

Egy érdekes, bár datálását tekintve sokat vitatott ókori feljegyzés talán a tíz csapás emlékének tekinthető : *“...különböző múzeumokban őrzött papiruszok megfejtése során kitűnt, hogy akadtak olyan leírások, amelyek számot adtak azokról a különleges eseményekről, amelyek a XVIII. dinasztia idejében, vagyis nagyjából i.e. 1500 körül játszódtak le... A szentpétervári Ermitázsban őrzött papiruszok egyike szerint: »A Napot fátyol takarja el és ragyogása nem jut el az emberhez. Senki nem élhet, ha a Napot felhők takarják el... A folyó kiszárad, még Egyiptom folyója is... A Föld a boldogtalanságba hull. Ez a föld (ország) nyugtalanná válik. Megmutatok neked egy felfordított világot: az történt, ami soha nem történt még meg ezelőtt!« A leideni múzeumban őrzött Ippuwer-papirusz további fontos adatokkal szolgál: »Csapások pusztítanak szerte az országban. Mindenütt vér. A folyam is vérből áll... Minden romokban! Bizony, a kapukat, az oszlopokat és a falakat elemésztette a tűz. A városok elpusztultak. Ó, hogy a föld megsemmisülhet a hangtól, és a káosz miatt nem létezhet tovább! A fák is tönkrementek. Nincs gyümölcs és fű sem található... Éhség... A gabona is megsemmisült mindenfelé... Az országban nincs fény.«” (Hédervári Péter: Az egyiptomi tíz csapás és az Exodus, Vigília 1978. január 19. o.)*

Az Ábrahámnak adott ígéret jó 400 évvel a szövetségkötés után, az Isten által előre megjövendölt időben beteljesedett. *„Az Izrael fiainak lakása pedig még Egyiptomban (és Kánaán földjén)¹¹ laktak, négyszázharminc esztendő volt.” (II.Móz.12:40)* vö. az Ábrahámnak adott ígérettel: *„Tudván tudjad, hogy a te magod jövevény lesz a földön, amely nem az övé és szolgálatra szorítják és nyomorgatják őket négyszáz esztendeig. De azt a népet, amelyet szolgálnak, szintén megitélem én és anakutána kijönnek nagy gazdagsággal.” (I.Móz.15:13-14).* Ábrahám Kánaánba költözésétől kezdve egyiptomi területen élt, hiszen Kánaán Egyiptom része volt. Elhívásának időpontját (i.e. 1875) figyelembe véve így a kivonulás – a bibliai kronológia szerint, ahogy erre fentebb már kitértünk – i.e 1445-ben történt.

Mikor volt a kivonulás?

Mivel a témát kutató szakemberek álláspontja nem egységes, ezért kénytelenek vagyunk ezen a ponton rövid kitérőt tenni. A kérdéssel kapcsolatban ma alapvetően három álláspont tartja magát. A felsorolásban követett sorrend azt is mutatja, hogy melyik nézet követői vannak a legtöbben.

¹⁰ Talán visszásnak érezzük a vagyoni gyarapodást egy ilyen helyzetben, azonban a hébereket ezt megelőzően fizetség nélküli robotmunkára kényszerítették és megvetették évtizedeken át. Most mintegy megkapták korábbi, elmaradt bérüket.

¹¹ A Szeptuaginta értelmező kiegészítése.

1.) Ma a legtöbben azt az álláspontot képviselik, hogy a zsidó nép soha nem tartózkodott Egyiptomban, ebből kifolyólag a kivonulás sem történhetett meg. Az egész bibliai leírás csak pusztá hagyomány.

Legfőbb érvük, hogy a történeti források (egyiptomi feljegyzések) nem említik meg a tíz csapás, vagy a kivonulás tényét, illetve régészetileg az sem igazolható, hogy a honfoglalás az i. e. 1200-as években megtörtént. Ezzel kapcsolatban azért jogosan merül fel a bibliaolvasó emberben az a kérdés, hogy ha meg sem történt a kivonulás, akkor miért hivatkozott Jézus a mózesi iratokra és Mózes személyére, mint valós dolgokra és mint valamikor élt személyre olyan sokszor? (pl. Luk.16:31; Ján.5:46). Vagy miért kezdődik a Tízparancsolat is éppen ennek az eseménynek a felidézésével? (II.Móz.20:2).¹²

2.) Azok között akik hisznek az exodus (jelentése: kijövetel) tényében, többségben vannak azok, akik ennek időpontját II. Ramszesz fáraó korára, az i. e. 1200-as évekre teszik. Ez jó 200 évvel későbbi dátum a bibliai tradícióhoz képest.

Egyik legfőbb érvük, hogy II. Móz. 1:11 szerint a héber rabszolgák két várost építettek: Ramszeszt és Pithomot. Az első említett várost viszont csak II.Ramszesz korában alapították, ezért a kivonulás sem történhetett meg ennél korábban. Az Újbirodalom fáraói azonban már II. Ramszesz kora előtt is építkeztek a Nílus észak-keleti deltavidékén, hogy megakadályozzák legfőbb ellenségük, a hükszoszok visszatérését. Ramszesz városa is már évszázadokkal korábban megépült, épp ez volt a hükszoszok fővárosa, Avarisz. A közben rabszolgává vált héberek ezért már II. Ramszeszt megelőzően is dolgozhattak a településen. A Bibliában egyébként máshol is előfordul, hogy a helyneveket a másolások során modernizált formában írták le, hogy ezzel megkönnyítsék az események helyszíneinek beazonosítását. Ilyen helynév lehetett Ramszesz városa is. (Lásd még pl. „Ur-Kaszdim” I. Móz. 11:31, „a filiszteusok földje” II. Móz. 13:17 stb.)

Másik legfőbb érvük kronológiai természetű és a II. Móz. 12:40 – korábban már többször említett versének – félreértéséből adódik. Számításuk szerint ha József-Jákob kora, vagyis a Nílus-Deltába való átköltözés az i. e. 1600-as évekre tehető, akkor a 430 év vége, vagyis a kivonulás az 1200-as években volt. Nem veszik figyelembe a Szeptuaginta magyarázó kiegészítését, sem a korabeli történelmi helyzetet, miszerint Kánaán Egyiptom része volt.¹³

3.) Kevesen, de vannak olyan kutatók is, akik a bibliai kronológia szerint i. e. 1445 körülre, az egyiptomi Újbirodalom korára teszik a zsidók kivonulását.¹⁴

12 Hogy csak magyar nyelvű szakirodalmat említsünk, lásd például Israel Finkelstein-Neil Asher Silberman: Biblia és régészet. Az ókori Izrael történelmének két arca. Gold Book, Budapest, 2001. 60-83.o.

13 Ugyancsak magyar nyelven pl. John Bright: Izrael története. Ref. Zsinati Sajtóoszt., Budapest, 1983. 122-129.o.

14 Újabb keletű, de egyre népszerűbb álláspont szerint a kivonulás valóban megtörtént az i. e. 1445 körüli években, ez azonban – az egyiptomi „új kronológiát” figyelembe véve – a Középbírodalom időszakára esett. Davidh Rohl: Fáraók és királyok, Budapest, Gold Book, 1995.

Túl azon, hogy a bibliai kronológia ebben a dátumban nagyon következetes, megfontolandó érv, hogy a bibliai leírás egyes mozzanatai csak ezen a történelmi háttéren válnak érthetővé. (pl. hükszoszok - József „karrierje”; Újbirodalom fáraói – idegengyűlölet; Hatsepszut erős kezű uralkodása - Mózes megmenekülése és neveltetése stb.) Míg ugyanakkor ha a kivonulás az i. e. 1200-as években történt, akkor a teljes bibliai kronológia felborul.¹⁵

A kivonulás során Izrael fiai szabályos rendben, törzsek szerint haladtak. Asszonyaikkal, gyermekeikkel, jószágaikkal és szekereikkel együtt, kígyózó sorokban vándoroltak új hazájuk felé. Járásukat a leglassabbakhoz igazították. Mózes parancsára magukkal hozták Egyiptomból József holttestét is, ahogy azt a pateriárka valamikor meghagyta utódainak. Isten nem a tengerparton vezette a hébereket, mert ott erős népek éltek, hanem a hosszabb, de biztonságosabb kerülő úton a sínai Hóreb hegye felé. Az Úr nappal felhőoszlopban, éjjel tűzoszlopban mutatta meg oltalmát.

Átkelés a Vörös-tengeren

Az egyiptomiak azonban nem törődtek bele a veszteségbe. A fáraó csak arra adott Mózesnek engedélyt, hogy a néppel együtt néhány napig maradjon távol a pusztában, hogy Istenüket ünnepeljék. Néhány nap után azonban az egyiptomi uralkodó nagy haraggal indult csapataival volt rabszolgái üldözésére. A lassan haladó menekülőket a Vörös-tenger északi partjainál érte utól. A zsidók körében nagy riadalom támadt. Sokan hálátlan szavakat vágtak Mózeshez és rettegtek a várható összecsapástól. *„Hát nincsenek-e Egyiptomban sírok, hogy ide a pusztába hoztál minket meghalni? Mit cselekedtél velünk, hogy kihoztál minket Egyiptomból?...mert jobb volna szolgálnunk az egyiptombelieknek, hogynem mint a pusztában halunk meg.”* (II.Móz.14:11-12). Isten azonban újabb csodával kívánta megmutatni népének és az egyiptomiaknak is, hogy kicsoda ő valójában.

A Vörös-tenger és az üldöző egyiptomi sereg fogságában a zsidók helyzete teljesen reménytelennek tűnt. Istennél azonban nincs lehetetlen. Most is kész volt a terve. Emberileg teljeséggel váratlan és kiszámíthatatlan megoldással állt elő: Mózes szavára a Vörös-tenger hullámai kettéváltak és a nép száraz lábbal kelt át a túlsó partra. Hasonló tapasztalat és hit mondatta ki Dáviddal: *„Még ha a halál árnyékának völgyében járok is, nem félek a gonosztól, mert te velem vagy...”* (Zsolt.23:4).

Az üldöző egyiptomi sereget, a harci szekereket sötétség és felhőoszlop választotta el a menekülőktől. Amikor Izrael fiai már biztonságban voltak, a tenger hullámai maguk alá temették a fáraó csapatait. *„Hit által keltek át a Vörös-tengeren, mint valami szárazföldön, amit megpróbálván*

¹⁵ Szintén magyar nyelven kiváló összefoglalást ad a kérdéstről Gleason L. Archer: Az Ószövetségi bevezetés vizsgálata. KIA, Budapest, 2001, pp.265-279. o.

az egyiptomiak elnyeltek.” (Zsid.11:29).¹⁶

A kivonulás fáraója

Vajon ki lehetett a kivonulás és a tíz csapás fáraója? Ez a kérdés régóta foglalkoztatja a bibliai kutatókat. A legtöbben II. Amenhoteppelel, III. Thotmesz fiával azonosítják, aki korántsem volt olyan tehetséges hadvezér, mint apja. Azt is tudjuk róla, hogy múmiáját megtalálták a régészek, valamint hogy az őt követő IV. Thotmesz nem a fáraó elsőszülöttje, azaz természetes trónörököse volt. Ez tűnik ki egy korabeli feliratról, amely arról számol be, hogy Hórusz megjelent a gyermek Thotmesznek apja házában és megígérte neki Egyiptom trónját. Az egyiptomi krónikások szokásait ismerve azonban az is elképzelhető, hogy a sok szerencsétlenséget hozó fáraó nevét egyszerűen kihagyták és törölték a történelmi feljegyzésekből, ahogy magát a kivonulás – számukra tragikus – emlékezetét is.

5. A pusztai vándorlás

A csodás szabadulás után a zsidó nép hálát adott Istennek (II.Móz.15. fejezet), majd tovább folytatták útjukat dél, délkelet felé.¹⁷ A hatalmas, csak férfiakból hatszázezer embert számláló (II. Móz.12:37) tömeg igényeinek kielégítése, a rend fenntartása, hitük ápolása komoly kihívás volt Mózes számára. Most valóban szüksége volt minden türelmére és szelídségére. A nép körében ugyanis a lázadások és zúgolódások a gondviselés minden jele ellenére szinte folyamatosak voltak. Isten épp a sivatagi élet próbái által akarta népét nevelni, hitben felkészíteni az előttük álló honfoglalásra, azonban ők ebből mit sem értve csak saját szükségleteikért aggódtak. Ugyanez a beszűkült látásmód mindmáig sajátja az emberi léleknek.

A pusztában vándorló törzseket hamarosan utólérte a sivatag réme, a szomjúság. Három napon keresztül egyáltalán nem találtak vizet, majd a negyedik napon súlyos csalódás érte őket, amikor kisebb forrásra bukkantak ugyan, de az ihatatlannak bizonyult. Hiába volt minden a Vörös-tengernél átélt tapasztalat, a három napi szomjúság ekkor zúgolódásba csapott át. Mózes Isten parancsát követve egy fát dobott a vízbe, amely megédesedett és ihatóvá vált. A nép ezek után egy bővizű oázisban pihenhetett ki fáradalmait. Az első lázadás azonban előre vetítette a nép állhatatlanságát és kishitűségét.

¹⁶ A Biblia-kutatók többsége racionális magyarázatot próbál találni a Vörös-tengeri átkelés történetére. Ezen megoldási javaslatokkal azonban az a baj, hogy bár lehet, hogy magyarázatot adnak a száraz lábbal történő tengeri átkelésre, de ugyanakkor nem tudják megmagyarázni a fáraó seregének pusztulását is. A Biblia szerint a csodák épp attól azok, amiknek Isten szánta őket, mert nem magyarázhatóak az ész alapján. Épp ettől csodák és épp ettől képesek számunkra megmutatni Isten valódi erejét.

¹⁷ A pusztai vándorlás legtöbb állomását nem tudjuk azonosítani. A vándorlás táborhelyeinek összefoglaló leírását lásd: IV. Móz.33.fej.

A nyugalom napjai nem tartottak sokáig. Az emberek ismét elégedetlenkedni kezdtek a sivatagi életforma szűkössége miatt. Hiányolták az Egyiptomban megszokott étrendet: *„Bár meghaltunk volna az Úr keze által Egyiptom földjén, amikor a húsos fazék mellett ültünk, amikor jól lakhattunk kenyérrrel, mert azért hoztatok ki minket ebbe a pusztába, hogy mind e sokaságot éhséggel öljétek meg.”* (II.Móz.16:3). A Mózes és Áronnal szemben felhozott rágalomok ismét a nép hitének ingatagságát mutatták. Minden átélt kényelmetlenségre a vezetőkkel és Istennel szembeni bizalmatlanság volt a válasz. Az Úr továbbra is türelemmel próbálta erősíteni a nép hitét. Este fürjek seregét, reggelente a manna égből hulló, kenyérszerű termését adta táplálékkul. Sokan azonban nem bíztak igazán abban, hogy Isten minden nap gondoskodni fog majd róluk, ezért igyekeztek tartalékot is gyűjteni az élelemből. Az így felhalmozott táplálék azonban mindig megromlott. A népnek tehát naponta kellett Istentől kérnie és remélnie a mindennapi kenyeret. A minden nap hulló manna¹⁸, a „mindennapi kenyér” túl azon, hogy az ember naponkénti Istentől való függését mutatta és tanította az eljövendő Messiás halálára is utalt: *„A mi Atyáink a mannát ették a pusztában; amint meg van írva: mennyei kenyeret adott nekik enniük. Mondta azért nekik Jézus: Bizony bizony mondom néktek, nem Mózes adta nektek a mennyei kenyeret, hanem az én Atyám adja majd néktek az igazi mennyei kenyeret. Mert az Istennek kenyere, amely a mennyből száll alá és életet ad a világnak...Én vagyok amaz élő kenyér, amely a mennyből szállt alá, ha valaki eszik e kenyérből, él örökké. És az a kenyér pedig, amelyet én adok, az én testem, amelyet én adok a világ életéért.”* (Ján.6:31-33, 51).

Izrael fiai lassan közeledtek Hóreb-hegye felé a pusztában. Útközben azonban ismét elfogyott a vizük, ami miatt újra zúgolódni kezdtek. Haragjuk olyan mértékű volt, hogy Mózes attól tartott, a nép megkövezi őt. Isten természetesen újra csodát tett, Mózes által vizet fakasztott egy sziklából és így a nép újból megelégedett. (II.Móz.17:1-7)

Mindezek a csodák tanúskodtak Isten gondviseléséről és hatalmáról, így megerősítették a népet, hogy hit által képes legyen majd felvenni a harcot ellenségeivel is. Az első összecsapásra hamarosan sor került. Az amálekíták a kánaáni népek közé tartoztak és Izrael törzsei legelőször velük találták szemben magukat. Az idős Mózes Józsuét, a fiatal, tettekéss és istenfélő férfit tette meg a zsidó csapatok vezetőjének. A csatában azonban Mózes maga is részt vállalt. Egy halom tetején állva, Istentől kapott pálcáját felmelve támogatta népét. Amikor karja a fáradtságtól lehanyatlott, akkor a zsidó seregek is meggyengültek, amikor karját Áron és Húr megtámogatta és felemelte, a zsidó csapatok is előretörték. Közös erővel Izrael fiai estére végül győzelmet arattak

18 Szombaton nem hullott az égből manna. Isten pénteken gondoskodott a dupla mennyiségű táplálékról, hogy népe számára a teremtésre emlékeztető hetedik nap valóban a nyugalom napja legyen. (II.Móz.16:29). A manna egészen Kánaán határáig, a honfoglalásig elkísérte Izrael népét, bármerre is járt.

ellenségeik felett. (II.Móz.17:8-16)

A héberek Egyiptomból való menekülésének és győzelmének híre nem maradt titokban a pusztai népek előtt. Jethró, Mózes apósa is értesült a történekről és lányával, valamint Mózes két fiával útrakelt, hogy csatlakozzon a zsidók táborához. Isten csodálatos tetteit megismerve Jethró elismerte Jahve mindenek feletti hatalmát és égőáldozatot mutatott be tiszteletére. Apósa tanácsára ugyanakkor Mózes új szokást vezetett be a nép körében. Mindaddig egyedül döntött minden ügyes-bajos dologban, ezek után azonban bírakat választott az arra alkalmas férfiak közül, hogy az ítélezésekben segítségére legyenek. (II.Móz.18. fej.)

Szövetségkötés a Hóreb-hegynél

Három hónappal az egyiptomi kivonulás után a héber törzsek megérkeztek a Sínai pusztában álló Hóreb-hegyhez, ahol Mózes valamikor elhívását és az ígéretekot kapta. A Sínai-hegynél történt események, Isten szövetségkötése Ábrahám nagy néppé vált utódaival egy új korszak kezdetét jelentette a megváltás történetében. Az Úr egy egész nemzet történetén és képviselőjén keresztül próbálta bemutatni személyét, törvényeit és annak áldásait. A szövetségkötés az emberi szokásokhoz igazodva zajlott le, és feltételezte, hogy mindkét fél eleget tesz majd a szövetségben foglaltaknak. Nem Isteneen múlt, hogy ez az Ószövetség végül mégsem tudott kiteljesedni és egy nagyon rövid történelmi időszaktól eltekintve (Salamon uralkodásának pozitív éve) a zsidóság nem tudta betölteni azt a feladatot, amire kiválasztatott. Az Ószövetség közel ezeröt száz esztendeje arról tett bizonyosságot, hogy nem lehet „tömegben”, népként az istenhitet követni és bemutatni. Egyéneenként szükséges az Isten személyéről való meggyőződés és a hitre jutás. Ez teljesedett ki később, Jézus kereszthalála után az Újszövetség idején. Istent nem érte váratlanul a zsidó nép állhatatlansága, előre látása révén már Mózes, később pedig a próféták által is kijelentette a várható jövőt: *„És mondta az Úr Mózesnek: Ime te elalszol a te atyáiddal és ez a nép felkél és idegen istenek után jár és paráználkodik azon a földön, amelyre bemegy, hogy lakozzék azon és elhagy engem, és felbontja az én szövetségemet, amelyet én övele kötöttem.”* (V.Móz.31:16); *„Ime eljönnek a napok, azt mondja az Úr, és új szövetséget kötök az Izrael házával és a Júda házával...törvényemet az ő belsejükbe helyezem, és az ő szívéjükbe írom be, és Istenükké leszek, ők pedig népemmé lesznek.* (Jer.31:31,33).

Isten a Sínai-hegynél kötött szövetségben „vállalta”, hogy a zsidó nép védelmezője és segítője lesz, míg Izrael törzsei ünnepélyesen megfogadták, hogy nem szolgálnak más isteneknek, megtartják az Úr törvényeit és Őt fogják képviselni minden nép között. Az Úr által adott törvények (olyan szabályok, amelyek a nép érdekében születtek) alapvetően az élet négyféle területét érintették:

- 1.) Tízparancsolat – az egyetemes emberiségnek adott erkölcsi törvények, amelyek minden korban érvényesek.¹⁹
- 2.) Egészségügyi törvények – a rendelkezések ugyan egy adott kor szokásaira ródtak, az alapelvek mégis az egész emberiség számára mértékadóak, hiszen minden ember biológiai felépítése ugyanaz. Ami „rossz” volt egy régi ember egészségének, az nem használ egy modern emberének sem.
- 3.) Polgári törvények – Izrael népének társadalmi berendezkedéséhez és a korabeli szokásjoghhoz igazodó törvények, amelyek eligazítottak a akkori peres és családi ügyekben.
- 4.) Rituális és vallási törvények – az ószövetségi zsidó nép vallásos életét szabályozó törvények, amelyek többsége a Messziás szolgálatára mutatott előre, ezért Jézus Krisztus halálával elveszítette jelentőségét.²⁰

Noha a nép kezdetben lelkesen fogadta az Isten által felkínált szövetséget, állhatatlansága mégis már napokkal az Úrral való „találkozás” után megingott. Isten „leszállt” egy felhőben a Sínai-hegyre, Mózes felment hozzá a törvényekért, de visszajövetele késett, ezért a nép türelmetlenségében Áront kezdte ostromolni, hogy készítsen számukra látható isten-szobrot, amit imádkozhatnak. Áron végül engedett az unszolásnak és a nép által felajánlott arany ékszerekből egy borjúsobrot öntetett.

Borjú-kultusz

A borjú-kultusz a korabeli Közel-Keleten a fiatal bikaisten és tehén párja imádatát jelentette. Mindkettő állatisten kapcsolatban állt a termékenység kultuszával, ami alatt részben a szexualitást, a gyermekszaporulatot, részben a mezőgazdasági áldást értették. Egyiptomtól Mezopotámiáig széles körben ismert volt kultusza, az ősidőktől kezdve egészen a római korig. Ezen az alapon nem csoda, hogy a sok évszázados egyiptomi háttérrel rendelkező zsidóság számára Áron épp ezt az istenformát választotta. Természetesen csak azért, mert valamit sokan követnek és a társadalomban megszokott jelenség, még nem igazolja annak igaz voltát.

A Sínai-hegyről visszaérkező Mózes a népet tánc és mulatság közben találta. Borjú-istenüket

19 A Tízparancsolatról részletesebben lásd „A boldogság törvénye” című főiskolai jegyzet vonatkozó fejezetét. Némely Biblia-kutató szerint Jézus eltörölte a Tízparancsolat érvényességét. Ezzel ellentétben Jézus maga így fogalmazott, amikor azzal vádolták, hogy megszegi a mózesi törvényeket: *„Ne gondoljátok, hogy jöttem a törvénynek vagy a prófétáknak eltörlésére. Nem jöttem, hogy eltöröljem, hanem inkább, hogy betöltssem.” (Mát. 5:17).*

20 Minden olyan vallási törvény, amely a zsidók koránál korábban is létezett, vagyis az egyetemes emberiség számára rendeltetett, és nem függött össze a Messziás szolgálatával, érvényben maradt Jézus halála után is. (pl. tized, szombat, amely parancsolatok ősiségéről a korábbi fejezetekben már olvashattunk.). A ceremoniális törvényekről részletesebben lásd a Mózes III. könyve főiskolai jegyzetét.

ünnepelték, aki „khozta őket Egyiptom földjéről”. Mózes hosszú évtizedek óta először, újra éktelen haragra gerjedt, és az Úr iránti felindulása olyan nagy volt, hogy a Sínai-hegyről frissen hozott törvénytáblákat összetörte. Csak Lévi fiai nem hódoltak be a bálvány-istennek, ezért később ők lettek izrael népe körében a szenthely körül szolgálatot tévők és a papok. Mózes a törvényszegést látva közbenjárt a népért Istennél, aki ugyan megítélte a bűnösöket, de aztán újra megerősítette a velük kötött szövetséget. Isten a saját ujjával új törvénytáblákat írt; felépült és felszenteltetett a pusztában hordozható szent sátor, amely a vallási élet központja lett; és elkészültek a szentély berendezési tárgyai is, köztük a frigyláda, amely az örökkévaló Istent tette jelenvalóvá népe között. (II.Móz.32:1-40:38)

Az út Kádesh-Barnea-ig

Izrael népe már egy éve élt a pusztában. A Sínai-hegynél ünnepelték meg az első páska-ünnepet, majd egy jó hónappal később Isten vezetését követve tovább vonultak az „Igéret földje”, Kánaán határai felé. A menet élén egy felhőoszlop haladt, ezt követte a frigyláda, majd törzsek szerint az egész nép. A következő táborhely Párán pusztájában volt, ahol a nép újból Isten ellen kezdett zúgolódni, hogy rosszul megy a dolga. Az Úr ezért megengedett egy táboréget, ami csak Mózes közbenjárására szűnt meg. (IV.Móz.10:11-12, 11:1-2).

A zsidók elégedetlensége azonban tovább folytatódott. Az étel egyhangúsága (nem az éhség!) miatt zaklatták Mózeszt, aki belefáradva a folyamatos panaszokba így könyörgött Istenhez: *”Avagy tőlem fogantatott-e mind az egész nép? Avagy én szültem őt, hogy azt mondod nekem: Hordozd őt a te kebleden, amiképpen hordozza a dajka a csecsemőt, arra a földre, amely felől megesküdtél a te atyáidnak?...Nem viselhetem én magam mind az egész népet, mert erőm felett van. Ha így cselekszel velem, kérlek ölj meg engemet, ölj meg ha kedves vagyok előtted, hogy ne lássam az én nyomorúságomat.”* (IV.Móz.11:12, 14-15). Mózes fáradtsága miatt Isten megengedte, hogy hetven „vén”, azaz a nép előjárói közül a legkiválóbbak, az Úr különleges áldásában részesülve Mózes segítői legyenek. E hetven kiválasztott között volt Józsué is, aki már eddig is több alkalommal volt Mózes közvetlen társa (pl. a Sínai-hegyen) és Isten még nagy feladatokra szánta őt a későbbiekben is. A nép kívánságára az Úr egy egész hónapon keresztül biztosította számukra a húst, amibe utóbb sokan bele is haltak nagy falánkságukban.²¹

21 A Biblia állításait pusztán racionális összefüggésekben vizsgáló kutatók mind fennakadnak azon az állításon, miszerint a zsidók milliós tömegét Isten képes volt etetni, ellátni és életben tartani a sivatagban s. Ez a kételkedés Mózesben is megfogalmazódott, amire Isten akkurátus, örök érvényű választ adott. *„És mondta Mózes: Hatszáz ezer gyalogos e nép, amely között én vagyok, és te azt mondod: Húst adok nekik, és esznek egy egész hónapig?! Nemde juhok és ökrök vágatnak-e nekik, hogy elég legyen nekik? Vagy a tengernek minden hala összegyűjtetik-e nekik, hogy elég legyen nekik? Akkor mondta az Úr Mózesnek: Avagy megrövidült-e az Úrnak keze? Majd meglátod: beteljesedik-e néked az én beszédem vagy sem.”* (IV.Móz.11:21-23)

Ezek után Mózes felnőtt életének talán egyik legnehezebb próbájával találta magát szemben akkor, amikor testvérei, Mirjám és Áron is ellene fordultak. A felbújtó, úgy tűnik, Mirjám lehetett. Azt állították, hogy ők is vannak olyan prófétái Istennek, mint Mózes. Isten erre egyértelműen meghatározta, hogy kiket tekint prófétának és ehhez képest Mózes szolgálata mennyiben több annál. *„Ha valaki az Úr prófétája közületek, én megjelenek annak látásban, vagy álomban szólok azzal. Nem így az én szolgálammal, Mózessel, aki az én egész házamban hív. Szemtől szembe szólok ővele és nyilvánvaló látásban; nem homályos beszédek által, hanem az Úrnak hasonlatosságát látja. Miért nem féltetek hát szólni az én szolgálom ellen, Mózes ellen?” (IV. Móz.12:8).* Az Úr szavaiból egyértelművé vált, hogy Mózes a próféták közül is kiemelkedik azáltal, hogy vele szinte szemtől szembe szól az Úr, mint barátjával (vö. II.Móz.33:11). Mirjám áskálódó szavai miatt poklos (leprás) lett, de Mózes közbenjárására hét nap után felgyógyult.

Izrael fiai hamarosan Kánaán határáig, Kádesh-Barneáig²² jutottak. Isten parancsát követve Mózes minden törzsből egy-egy férfit választott és elküldte őket az „ígéret földjének” kikémlelésére. Negyven nap múlva a küldöttek visszatértek a táborba és csüggesztő híreket terjesztettek az elfoglalni vágyott földről. Bár magát az országot termékenynek, „tejben és mézben” gazdagnak ítélték, de visszarettentek a falakkal és tornyokkal megerősített városoktól, valamint harcedzett lakosaitól. Csak két férfi, Kaleb és Józsué vallották azt, hogy bátran felvehetik a harcot a kánaánitákkal az Úr szava szerint. A nép pánikba esett és összezavarodott. Ismét keserűen vádolták Mózes, Áront (és közvetve persze Isten is), hogy miért is kellett nekik kijönniük Egyiptomból. Meghátválásuk olyan eltökélt volt, hogy a honfoglalást pártolókat megkövezésére és egy új vezető megválasztására készültek, aki majd visszaviszi a őket a hön áhított Egyiptomba. Szinte érthetetlen ez a gyávaság és visszakozás annyi Istennel átélt csoda és tapasztalat után. Ábrahám ezen utódai méltatlanná váltak az örökségre.²³

A nép hitetlenségének nagy ára lett. Isten megengedte, hogy minden legyen az ő kicsinyhitőségük szerint: *„Élek én, azt mondja az Úr, hogy éppen gy cselekszem veletek, amiképen szólottatok az én fülem hallására! E pusztában hullanak el a ti holttesteitek...húsz esztendőstől fogva és azon felül, akik zúgolódtak ellenem. És nem mentek be arra a földre...De a kicsinyeket, akik felől azt mondtátok, hogy prédára lesznek, őket beviszem és megismerik azt a földet, amelyet megúáltatok...mint pásztorok bújdosnak e pusztában negyven esztendeig...” (IV.Móz.14:28-33).*

Isten Mózes által kinyilatkoztatott üzenete nagy elkeseredést, majd dacot váltott ki Izrael fiaiból.

22 Mózes könyvei Kádeshnek is nevezik. (pl. IV.Móz.20:1; IV.Móz.33:36-37; V. Móz.1.46)

23 Ábrahám az elhívásakor nem tudta, hogy hová megy, mégis követte Isten szavát. Amikor Kánaánban nehézségek érték, egyetlen egyszerű sem jutott eszébe, hogy visszatérjen ősei földjére, noha megtehetette volna.

Most, hogy szembesültek rossz döntésük következményével, készek lettek volna teljesíteni az Úr korábbi parancsát. „*Íme készek vagyunk elmenni a helyre, amelyről szólott az Úr, mert vétkeztünk*” (IV.Móz. 14:40). Bűnbánatuk azonban nem volt valóságos, csak büntetésüktől féltek. Lázadva Isten szava ellen saját elgondolásukat követték, amikor Mózes egyértelmű figyelmeztetése ellenére mégis megtámadták a kánaániakat. Az Úr azonban nem volt, nem lehetett mellettük önfejűségük és hitelenségük miatt, ezért súlyos vereséget szenvedtek.

A Kádes Barnea-ban történt lázadás fordulópontot jelentett. A választott nép hosszú időkre elvesztette az „Ígéret földjére” való bejutás esélyeit. Isten büntetése minden olyan felnőtt zsidót utólért, aki meghátrált Kánaán határai előtt. A Úr látta, hogy ez a sokáig szolgaságban élő nemzet még nem alkalmas a nagy feladatra, időre van szüksége, ezért 38 éve alatt a Kádes-Barnea-i hitetlen nemzetség gyermekeiből nevelte ki a honfoglalókat.

Kóré lázadása

A pusztában töltött ezt követő 38 év eseményeiből csak néhányat jegyez fel Mózes könyve. A nép Mózes vezetése alatt tovább folytatta nomád életét, a földrajzi nevek tanúsága szerint Cin pusztája, valamint Edom területein. A hosszú évtizedek alatt a manahullás csodája naponként emlékeztette a népet Isten személyes gondviselésére. Azonban sokak számára ez sem volt elegendő bizonyság.

Egy újabb, veszélyes lázadásról olvashatunk IV.Móz. 16-17. fejezeteiben. A zendülés vezetője egy lévita törzsből származó előkelő férfi, Mózes unokatestvére, Kóré volt, akit a törzsek előkelő fejedelmei és vénei közül több mint kétszázötvenen támogattak. Elégedetlenségük alapvetően Mózes és Áron ellen irányult, akikkel szemben három vádat is megfogalmaztak. Az egyik szerint sokat tulajdonítanak maguknak (IV.Móz.16:3) – azaz Kóré és társai is vannak olyan előkelők és becsesek, hogy az Urat képviseljék a nép előtt. A másik szerint csak azért hozta ki Mózes a népet Egyiptomból, hogy uralkodhasson rajtuk (IV.Móz.16:13). A harmadik vád pedig újból felemlgette a korábban már többször elhangzott panaszt, miszerint csak meghalni jöttek ki a pusztába, szó sincs semmilyen „Ígéret földjéről”. (IV.Móz. 16:13-14). A Kóré csoportja által megfogalmazott állítások – különösen az utolsó – már nem pusztán Mózeset és Áront, hanem magát Istent is káromolták. Mózes kérésére az Úr kétszer is (tömjénezők, majd a vesszők) lehetőséget adott arra, hogy egy-egy nyilvános próba mutassa meg, kinek van igaza: az elégedetlenkedő lévítáknak és fejedelmeknek, vagy Mózesnek és Áronnak. Mindkét próba látványosan igazolta Isten jelenvalóságát és azt, hogy kit tekint méltó közvetítőnek a nép és Önmaga között. A lázadó vezetőket szó szerint a föld nyelte el, míg a nép körében elégedetlenkedőket halálos csapás súlytotta. Mózes és Áron szolgálatát Isten tehát újra hitelesítette. Az elhunyt lázadók arany tömjénezői és Áron kivirágzott mandulafa-vesszeje

pedig a szent sátorban szolgáltak kézzelfogható bizonyságként az esetről hosszú-hosszú generációkon át.

Kóré lázadásának indítéka és jellege nagyon hasonló volt Sátán legelső, Istennel szembeni lázadásához. Mindkét esetben az irigység, a féltékenység és a nagyravágyás volt a mozgató rugó. Mindkét esetben sokan hitelt adtak azoknak a vádaknak, amelyeket a lázadók Istennel szemben megfogalmaztak. Kóré lázadásakor Isten a büntetésben különbséget tett a vezetők és az elhíttett nép között. A vezetők mindegyike menthetlenné vált, mert minden korábbi csoda és tapasztalat ellenére sem volt képes követni Isten vezetését. A megtévesztett nép körében azonban még sokan készek voltak tévedésük beismerésére és az őszinte alázatra. Leginkább miattuk volt szükséges a látványos ítélet, amely egyértelműen megmutatta, hogy a vitatott kérdésben kinek volt igaza.

A pusztai vándorlás 38 éve alatt fokozatosan halt ki az a generáció, amely Kádesh-Barneánál meghátrált. Az isteni ítélet ugyanakkor lehetőséget teremtett arra is, hogy a felnövekvő új generáció Isten folyamatos gondviselését tapasztalva végül hitben megerősödve térjen vissza Kánaán határaihoz. *„Az idő pedig amelyet eljártunk Kádes-Barneától, míg átmentünk a Záred patakán, harmincnegyzet esztendő, amely alatt kivesszett a hadra való férfiak egész nemzettsége a táborból, amint megesküdött az Úr nékik.” (V.Móz.2:14-15)*

6. A Jordántól keletre eső területek elfoglalása

A „versengés vizei”

A 39. év első hónapjában a nép visszatért a pusztai vándorlásból és ismét Kádesben telepedett le. Itt halt meg Mózes nővére, Mirjám. Ugyanakkor a nép elkeseredetten tapasztalta, hogy bár ismét a megígért föld előtt állnak, de nincs vizük. Apáik generációjához hasonlóan ők is ugyanúgy fellázadtak helyzetük miatt Mózes és Áron ellen. Szinte szó szerint ugyanazt a vádat fogalmazták meg: *„Vajha haltunk volna meg, mikor meghaltak a mi atyáink az Úr előtt. Miért hoztatok az Úrnak gyülekezetét e pusztába, hogy meghaljunk itt mi és a mi barmaink? És miért hoztatok fel minket Egyiptomból, hogy e rossz helyre hozzatok minket...?” (IV.Móz.20:3-5).*

Figyelemre méltó, hogy Isten még ekkor is, a honfoglalás küszöbén újból megpróbálta Izrael fiait. Úgy tűnik, szükség volt még egy utolsó nagy rostálásra, nagy megtisztulásra, mielőtt Isten eszközeként elűzik a Kánaán földén élő, Istent megtagadó népeket.

A váratlan helyzet, a víz hiánya, felszínre hozta, hogy kinek-kinek mi van a szívében. Nem pusztán

a nép bukott el hitetlenségében, hanem vezetőik, az idős Áron és Mózes is. Noha Isten egyértelműen megmondta nekik, hogy mit kell tenniük, ők ezt nagy csalódásukban (ez a generáció sem lesz képes a honfoglalásra) és haragjukban, nem pontosan követték, Mózes ráadásul kifejezetten dühös is lett honfitársaira. Szavai: „*Halljátok meg ti lázadók! Avagy e kősziklából fakasszunk-e nektek vizet?*” (IV. Móz.20:10) sok mindenről tanúskodtak, csak az isteni szeretetről és szabadításról nem. Isten követői méltatlanul mutatták be Urukat a nép előtt egy nagyon sorsdöntő órában. Elvszítették önuralmukat és nem voltak képesek lecsendesíteni a népet. Mózes erős indulattal, kétszer csapott rá a tábor melletti kősziklára, amelyhez csak szólnia kellett volna. A kősziklából ugyan víz fakadt, de mindaz a tanítás, amelyet Isten ezáltal adni akart, semmivé lett. „*A megsújtott szikla Krisztus jelképe volt* (vö. I.Kor. 10:4) *és ez a szimbólum a legértékesebb igazságokra tanít. Ahogy életadó víz áradt a megsújtott sziklából, úgy Krisztusból az 'Istentől megverettől', 'aki megsebesítettett bűneinkért', 'megrontatott a mi vétkeinkért' (Ésa. 53:4-5) az üdvösség folyama árad az elveszett emberiség számára...A sziklát, mint Krisztus jelképét, egyszer már megsújtották,* (vö. II. Móz.17:1-7) *amiképpen Krisztusnak is egyszer kellett megáldoztatnia. Másodszor (azaz most) csak szólni kellett volna a sziklának, ahogy nekünk is csak kérnünk kell az áldásokat Jézus nevében. A szikla kétszeres megsújtása tönkretette Krisztus e gyönyörű ábrázolásnak jelentését.*”²⁴

Isten a történetek után azonnal megkereste Mózeset és Áront és kinyilvánította: ezek után nem léphetik át Kánaán földjét. Mózes könyörgött a súlyos ítélet eltörléséért, de Isten e dologban nem hallgatta meg őt (V. Móz.3:26). Miért volt Isten ennyire szigorú ebben az emberi szemmel nézve jelentéktelennek tűnő kérdésben? Miért nem tekintett el attól, hogy Mózes „*Gondtalanul szólt ajkaival?*” (Zsolt.106:33). A válasz ebben az esetben is tanulságos. Isten minden bizonnyal a vezetők felelősségét kívánta érzékeltetni. A vezetők kiváltsága és világossága mindaddig sokszor irigylésre méltó volt a nép szemében, de most láthatták azt is, hogy ez sokkal nagyobb engedelmességet és alázatot kíván tőlük, mint másoktól. Egyetlen hiba következménye esetükben sokkal messzebbre hat, mint társaiaké, ezért büntetésük is sokkal súlyosabb. A nép értesült Isten ítéletéről és megértette: az Úr előtt nincs személyválogatás. A bűn sosem marad következmény, büntetés nélkül, akkor sem, ha egy ember korábbi életében mindvégig hűséges volt. Meg kellett érteniük továbbá, hogy a honfoglalás csak akkor lehet sikeres, ha mindenben, a legkisebb dologban is követik Isten útmutatását. Mózes és Áron erős hitét és Isten iránti szeretetét mutatta, hogy elfogadták az ítéletet. Továbbra is azon fáradoztak, hogy megkezdjék a honfoglalás előkészületeit.

„Tüzes kígyók”

24 E.G. White i.m. 444, 450. o.

Kánaán megközelítésének legegyszerűbb módja az lett volna, ha Kádesből Edom felé indulnak tovább. Mózes ezzel kapcsolatban kétszer is megkereste az edomitákat és áthaladási engedélyt kért az uralkodótól, aki azonban fenyegetőzve elutasította a kérést. Edom határában, Hór hegyén halt meg Áron, akit fia, Eleázár követett a főpapi tisztségben. A visszautasítás ellenére Isten nem engedte meg a zsidóknak az edomitákkal szembeni támadást, mivel azok Ézsau (így Izsák és Ábrahám) leszármazottai, a zsidókkal rokon népek és egyes ígéretek birtokosai is voltak. *„Mikor átalmentek a ti atyátokfiainak, az Ézsau fiainak határán, akik Szeirben lakoznak:jöllehet félnek tőletek, mindazonáltal igen vigyázzatok! Ne ingereljétek őket, mert nem adok az ő földjükből néktek egy talpalatnyit sem; mert Ézsauinak adtam a Szeir hegyét örökségül.”* (V.Móz.2:4-5).

Miután Edom királya barátságtalanul visszautasította Mózes kérését, a nép déli irányban, az ország megkerülésével folytatta útját Kánaán felé. Még Hór hegye közelében azonban újabb váratlan próba érte Izrael fiait. Kánaán egyik déli városállamából, Aradból egy kisebb sereg tört rájuk és foglyokat szedett közülük. A nép Istent hívta segítségül és győzelmet aratott a támadók felett. (IV.Móz.21:1-3).

Izrael népe ezek után tovább haladt dél felé, a Vörös-tenger irányában. Minden lépéssel egyre távolabb kerültek Kánaántól, megígért örökségüktől. Kánaán forrásokkal teli, zöld vidéke után ismét a sivatag pusztasága vette körül őket. *„És a nép lelke megkeseredett útközben. És szólt a nép Isten ellen és Mózes ellen: Miért hoztatok fel minket Egyiptomból, hogy meghaljunk a pusztában?”* (IV.Móz.21:4-5). Karnyújtásnyira a honfoglalástól és a nemrég aratott győzelemtől a csüggedés és hitetlenség újból lázadást szított közöttük. Most nem voltak felbújtók soraikban. Mindannyian ugyanazt az elkeseredést és haragot érezték a lelkükben. Isten kénytelen volt újra fenyítéket alkalmazni, hogy ráébressze őket naponkénti gondviselésére, hogy megértsék, önmagában az is csoda, hogy még élnek, hogy nem haltak meg a sivatag ezer veszélye között. Isten tehát megengedte, hogy további útjuk során Izrael fiait „tüzes kígyók”, vagyis mérgekígyók támadják meg. Sokan meghaltak. A nép kijózanodva és megrettenve kért bocsánatot és szabadítást.

Mózes Isten parancsára egy rézkígyót készíttetett, amelyet póznára szegezve emeltek a magasba. Mindenki gyógyulást talált abban a pillanatban, ahogy rátekintett. *„Az érc kígyó felemeltetése fontos tanítás volt Izrael számára. Nem menthették meg magukat a sebeikben lévő mérgeg végzetes hatásától. Egyedül Isten volt képes meggyógyítani őket. Mégis megkövetelte, hogy tanúsítsanak hitet az általa rendelték iránt. Fel kellett nézniük, hogy élhessenek.”*²⁵ Ha valaki nem hitt a szabadulás ilyen egyszerű módjában, menthetetlenül meghalt. Izrael népének meg kellett értenie,

25 E. G. White i.m. 465.o.

hogy életben maradásuk egyedüli forrása Isten, de csak ha hozzáteszik saját részüket: a hitet és az engedelmisséget.

Ez a pusztai, póznára szegzett rézkígyó döbbenetes módon vetítette előre az eljövendő Megváltó halálát és annak értelmét. Maga Jézus utalt vissza erre a jelképre földi szolgálata idején, amikor saját haláláról jövendölt: *„És amiképpen felemelte Mózes a kígyót a pusztában, akképpen kell az ember Fiának felemeltetnie. Hogy valaki hisz őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen.”* (Ján.3:14-15).²⁶ A hasonlat leginkább amiatt meglepő, mert a kígyó a Szentírásban mindvégig az ősi ellenség, Sátán jelképe (Jel.12:9). Azonban, ha értjük a megváltás lényegét, akkor megértjük a jelképet is. A Megváltó tiszta élete ellenére halála előtt magára vette a világ bűneit, *„átokká lett értünk”* (Gal.3:13) – a kígyó jelképe – hogy kereszthalála által – póznára szegzés – az örök élet és a bűnből való gyógyulás lehetőségét kínálja fel az ember számára. Csak azok részesülhetnek azonban ebben az áldásban, akik hittel tudnak feltekinteni erre az áldozatra.

Szihón és Óg királysága

Miután a vándorló héberek elérték Edom déli határát, ismét északnak fordultak és a királyság keleti oldalán haladtak tovább Kánaán felé. Amikor átlépték az Arnon folyót, szerették volna nyugat felé folytatni útjukat, hogy a Jordánhoz vonulva megkezdhessék a honfoglalást. Ehhez az amoriták (emóreusok) országán kellett keresztül haladniuk, ezért Mózes követeket küldött Hesbonba, Szihón királyhoz, hogy engedélyt kérjen az átvonulásra. Az uralkodó azonban megtiltotta, hogy a zsidók áthaladjanak az országán, sőt fegyveres csapatokkal vonult fel ellenük. A harc elkerülhetetlenné vált. Isten megsegítette Izrael fiait, akik fényes győzelmet arattak. Csapataik legyőzték Szihont és elfoglalták az amorita királyság városait, így a Jordántól keletre az Arnon és Jabbok közötti terület az övéké lett (IV.Móz.21:21-31).

Az emóreusok

A Biblia által emóreusoknak nevezett népek, az amoriták (egyiptomi nyelven: Amar, akkádul: Amurru) a sémi nyelvcsaládba tartoztak, törzseik eredetileg az ókori Szíria területén éltek. Nomád életmódot folytattak Jebel Bishri hegyei környékén. Az i. e. 2000 körül vándoroltak szét csoportjaik és eljutottak Mezopotámiába, illetve Kánaán földjére is. Kezdetben a Jordán nyugati oldalán éltek, de később átkeltek a folyón és a moabitáktól elragadták a Jabbok és Arnon folyók közti területeket. Királyságuk központja Hesbon lett.

Ezzel tulajdonképpen kezdetét vette a Jordántól keletre eső vidék meghódítása. Nem lett volna

²⁶ A jelkép részletesebb elemzését lásd. A fősíkola János evangéliuma c. jegyzetében.

szükségszerű, hogy ezek a népek elpusztuljanak. Azonban hiába hallottak sok mindent már a zsidók csodatévő Istenéről és a hébereknak tett ígéreteiről, mégis inkább választották az ellenállást.

Az amorita ország bukása után Mózes észak felé küldte ki kémeit. Básán földjének uralkodója, Óg Hedreinel vette fel a küzdelmet a betolakodókkal szemben, azonban Isten újból megmutatta akaratát és a királyság minden erődített és erődítetlen városával együtt a zsidók kezébe került. (IV.Móz.21:32-35; V. Móz.3:3-7).

Bálám története és Baál-Peór

Básán földjének elfoglalása után Mózes visszavezette a népet a Jordán keleti partjára. Jerikóval átellenben telepedtek meg, Moáb határában, Sittim földjén²⁷. A moabita uralkodó, Bálák, nyugtalanul figyelte a zsidók eddigi győzelmeit. Noha őseik révén rokonság volt²⁸ a két nemzet között és Isten ezért megtiltotta, hogy az izraeliták megtámadják a moabitákat (V. Móz.2:9), Bálák mégsem bízott abban, hogy Izrael fiai mellett biztonságban lehetnek. Azt is felismerte ugyanakkor, hogy harcban nem lehet könnyen legyőzni a zsidókat, ezért más tervet eszelt ki. Messze északon élt akkoriban egy híres jós, akit Isten követének tartottak. Bálák parancsot adott embereinek, hogy keressék meg ezt a férfit, Bálákot, és nagy ajándékokat ígérve neki hozzák el őt moabita földre, hogy aztán megátkozza a zsidók táborát. Az uralkodó ravaszsága vaksággal párosult. Azt gondolta, hogy a zsidók Istene legyőzhető lesz egy „ellenátokkal.”

Bálám nagyon ellentmondásos személyiség volt. Bár életének egy szakaszában valóban Isten szólt általa és ezáltal hírnévre tett szert az emberek között, utóbb azonban a kapzsiság teljesen tönkretette a jellemét. Amikor Bálák követei megérkeztek hozzá jellemének ez a kettőssége mindennél jobban kiütközött. Egyrészt mindenáron szerette volna megszolgálni a felajánlott jutalmat és tisztességet, ugyanakkor nem tudott mást mondani, mint ami Isten üzenete volt Bálák és a moabiták számára, miszerint nem mehet el hozzájuk megátkozni Izraelt. Bálám vívódását és titkos vágyát fejezték ki szavai, amikor így felelt a moabita követeknek: „*Nem akarja az Úr megengedni nekem, hogy elmenjek veletek.*” (IV.Móz.22:13). Bálák király ekkor új, előkelőbb követeket küldött a jóshoz, akit még nagyobb ígérekkel kecsegtetett. Bálám elutasította a király újabb küldötteit is, de marasztalta őket éjszakára, hogy újból megtudakolja, mit mond az Isten. Bálám magatartása jól mutatta, mennyire nem kedve szerint való volt az Úr korábbi parancsa. „*Bálám kedvelte a gonoszság díját.*” (II.Pét. 2:15), ezért nehezen tudott végleg lemondania róla. Mivel annyira ragaszkodott saját akaratához, Isten végül megengedte neki, hogy elmenjen a moabita királyhoz. Csak Ő látta előre, hogy ezzel a választásával a vesztébe rohan. Próbálta Bálámot még egyszer, utóljára megállítani.

27 A név feltehetően az itt őshonos sittimről, vagyis az akácról kapta a nevét.

28 A moabiták Ábrahám unokaöccse, Lót leszármazottai voltak.

Angyal állta el Bálám útját, amikor reggel számara hátán elindult Moáb földje felé. Mivel azonban a jelenést csak az állat látta, Bálám viszont nem (ez is mutatta a „próféta” vakságát), a számaron töltötte ki haragját és elverte azt. Csak ezután nyíltak meg a jós szemei és észrevette ő is Isten angyalát. Lelki vaksága, hűséges szamarával szembeni kegyetlensége, elszánt makacssága a rossz felé vezető úton, menthetetlenségét bizonyította. Isten ezért útjára engedte őt. Bálám sorsa figyelmeztetést rejt magában: bármennyire is az Úr közvetítője volt valamikor, a kapzsiság annyira megvakította, hogy a végén mindenét elveszítette. Tudjuk, hogy „...szól az Isten egyszer is kétszer is, de nem ügyelnek rá” (Jób 33:14), ezért aztán végül hagyja, hogy kiki a maga választotta úton haladjon tovább, akár épp a bűn felé is.

Bálám tehát megérkezett Bálák táborába, ahol mindenképpen szeretett volna az uralkodó kedvében járni. Az Úr lelke azonban nem engedte, hogy rosszat mondjon a választott népre. Három ízben is áldást mondott átok helyett a király nagy bosszúságára. Isten így jóra fordította a „próféta” rossz döntését és ezáltal is Ő és népe dicsőített meg. Bálák végül dühösen zavarta el udvarából Bálámot, aki utóljára még egy gyönyörű jövendölést közvetített az eljövendő Megváltóról: „Látom őt, de nem most, nézem őt, de nem közel. Csillag származik Jákobból és királyi pálca támad Izraelből. És átalveri Moábnak oldalait és összetöri Séthnek minden fiait” (IV.Móz.24:17). A próféta utolsó beszéde nem hagyott kétséget afelől, hogy Moáb sorsa is a pusztulás lesz, ha Isten népével szembeszáll.

Bálám a kudarcos vendégeskedés után hazatért, azonban nem volt képes önmagába nézve értékelni a történeteket. Csak az elveszített nagy jutalmat és dicsőséget sajnálta. Ördögi megoldás jutott eszébe. Ő, aki valaha az igaz Isten küldötte volt, tálcán kínálta a megoldást Izrel elvesztésére. Most ő kereste fel a Bálákkal szövetséges midianiták királyát és azt tanácsolta neki, vigye bűnbe a zsidókat, vegye rá, hogy forduljanak el Istenüktől, mert ezzel együtt elveszítik erejüket és védelmüket is. (IV. Móz.31:16; Jel.2:14).

Bálám tanácsára midianita és moabita nők szivárogtak át a zsidók táborába, hogy elcsábítsák őket. Meghívták a férfiakat Peór hegyére, ahol Baál²⁹ szentélye állt. A Baál tiszteletére rendezett lakoma során a zsidó férfiak lerészegedtek, ők maguk is áldoztak az idegen istennek és nőkkel háltak³⁰. Mózeszt Isten értesítette a titokban folytatott bűnökről. Az Úr azonnal és szigorúan lépett fel a bűnnel szemben. Isten előre tudta, amit a választott nép még nem, hogy a kánaáni vallás megejtő varázsa eddig minden népet magával ragadott és Izrael számára is ez jelentette a legfőbb veszélyt a

29 Baál a kánaáni vallás egyik főistene, a termékenység, az eső és vihar fiatal és haragvó ura.

30 A legtöbb ókori vallásban a szakrális prostitúció része volt az istenek számára bemutatott áldozati lakomának. A kánaáni vallás templomai mellett férfi és női paráznák is működtek.

későbbiekben. Ezért Isten parancsára minden olyan férfi meghalt, aki Baál-Peór kultuszába keveredett. (IV. Móz.24.fej.) A hatalmas emberveszteség után Isten felszólította Mózeset, hogy azonnal indítson támadást a provokatívan viselkedő midianiták ellen. Fineás, Eleázár főpap fia vezetésével minden törzsből ezer-ezer férfi indult el a hadjáratba. Az összecsapásban a midianiták királyai és Bálám is, aki felbújtóként a midianiták között tartózkodott, mind meghaltak. A midianiták befolyása olyan komoly veszélyt jelentett a zsidó nép számára, hogy asszonyaik sem maradhattak életben. A hadsereg csak komoly rituális és valódi megtisztulás után térhetett vissza a táborba. Isten különleges oltalmát mutatta, hogy a harcok során az izraeliek egyetlen katonát sem veszítettek. (IV.Móz.31:49).

Mózes halála

Az Úr ezek után Mózes értésére adta, hogy a honfoglalás hamarosan megindul. Ki kellett jelölnie utódját, mielőtt meghal. Mózes mindent megtett azért, hogy népét előkészítse a honfoglalásra. Felnőtt életében szinte mindvégig erre az eseményre készült, de ő maga már nem lehetett ennek részese. Zúgoldság nélkül fogadta el Isten visszavonhatatlan döntését. Azon igyekezett, hogy utódját, Józsuét és a népet megerősítse, mielőtt végleg elhagyja őket.

Mózes régóta maga mellett tartotta Józsuét, mert tudta, hogy Isten vele van. Józsué fiatal kora óta katonai vezetőként és Mózes segédjeként tevékenykedett. Már a pusztai vándorlás kezdetén ő vezette az első harcot, amikor az amálekíták megtámadták őket. Elkísérte egy darabon Mózeset Hóreb hegyére a törvényadás idején. A tizenkét kém között volt, akit kiküldtek Kádesh-Barneából az ígért földjére és Kálebbel együtt csak ők hittek abban, hogy a föld elfoglalható. Hűségük miatt már csak ők ketten éltek abból a felnőtt generációból, akik negven évvel korábban meghátráltak Kánaán határai előtt (IV. Móz.26:65).

Mózes eltávozása előtt még egyszer, utóljára összehívta a népet. Kezét Józsuéra téve nyilvánosan kijelölte őt utódjának. Megismételte a kivonulást, a pusztai vándorlás legfontosabb eseményeit, a nép bukásait és Isten gondviselésének számtalan megnyilvánulását. Elrendezett néhány problémás kérdést (pl. fiú utód hiányában a lányok örökségét), megemlékezett az Isten által adott törvényekről, áldozatokról és ünnepekről, majd újból szövetséget kötött a nép nevében Istennel, hiszen ez a generáció még gyermek volt, vagy meg sem született a Hóreb-hegyi szövetségkötés idején. (V. Móz.29:1.) Mózes komoly szavakkal jövendölte meg az áldást és az átkot, vagyis azokat a következményeket, amelyek a zsidó népre várnak, ha beteljesítik, illetve elhagyják az Úr szövetségét. Profétikus módon beszélt arról, hogy Izrael fiai hogyan fognak letérni a helyes útról Kánaán elfoglalása után, ezért milyen nyomorúságokon kell majd keresztül menniük és hogy csak a

maradék maradéka menekül majd meg. (V. Móz.28-30. fejezet). Isten parancsára külön éneket szerzett, hogy az elkerülhetetlen bukás idején a hívő maradék majd ezen ének soraival erősítse meg hitét. (V. Móz.32. fej.) A jövő ismerete ellenére szívhez szóló szavakkal intette a népet, hogy tartsák meg Isten rendelkezéseit és tanítsák meg ezekre gyermekeiket is. *„Csak vigyázz magadra, és őrizd meg a te lelkedet, hogy el ne felejtkezzél azokról, amelyeket láttak a te szemeid, hogy el ne távozzanak a te szívedben teljes életedben, hanem ismertesd meg azokat a te fiaiddal és fiaidnak fiaival.”* (V.Móz.4:9); *Bizonyságul hívom ellenetek ma a mennyet és a földet, hogy az életet és a halált adtam előtökbe, az áldást és az átkot: válaszd azért az életet, hogy élhess mind te, mind a te magod.* (V.Móz.30:19).

Mózes ezek után befejezte könyveinek megírását és a tekercseket a papokra bízta, akik innentől kezdve a frigyláda mellett őrizték azokat. (V.Móz.31: 24-26). Az idős próféta megáldotta Izrael tizenkét törzsét, majd az Úr vezetését követve felment a Moáb kánaáni határán álló Nébó-hegyére. Innen még megpillanthatta az egész életében vágyott ígért földjét, majd meghalt. Isten hű szolgáját Nébó-hegye közelében temették el, de sírjának helyét nem őrizte meg az utókor. *„Mózes pedig száz és húsz esztendő volt, amikor meghalt; nem homályosodott meg az ő szeme, sem el nem fogyatkozott az ő ereje...És nem támadt többé Izraelben olyan próféta, mint Mózes, akit ismert az Úr színről színre.”* (V.Móz.34:7,10.)

Mózes halála mélyen megrendítette a zsidó népet. Bár korábban sokszor lázadtak fel ellene, Istennel való különleges kapcsolatát, bölcsességét és gondoskodását elismerték. Különösen most, hogy már nem volt velük. Ez a honfoglaló nemzedék úgy nőtt fel, hogy Mózes mindig mellettük volt és most, a legnagyobb feladat előtt nélküle kellett tovább menniük. Mózes Isten legkülönlegesebb ószövetségi prófétája volt. Évtizedeken keresztül hatalmas felelősséget hordozott és betöltötte azt a feladatot, amelyre Isten elhívta. A Szentírás csak egyetlen hozzá hasonló súlyú prófétát jelöl meg, magát a Messiást. Mózes jövendölte meg szolgálatát: *„Prófétát támaszt néked az Úr, a te Istened te közül, a te atyádfiai közül, olyatmint én: őt hallgassátok!”* (V.Móz.18:15).³¹

Mózes élettörténete nem lenne teljes, ha nem térnénk ki arra, hogy személyével az Újszövetségben még kétszer találkozunk. Az egyik hivatkozást Jézus élettörténetében találjuk, aki néhány tanítványa körében egy hegyen imádkozott, amikor arca és ruhája elváltozott, majd megjelent neki Mózes és Illés, akikkel beszélgetett. (Mát.17:1-8) A „színeváltozás-hegyén” lezajlott jelenet arról tanúskodik, hogy Mózes, Illéssel együtt él és a mennyben van. Illés próféta esetében ez „érthető”,

31 Ezt a jövendölést az Újszövetség egyértelműen a Megváltóval kapcsolja össze: Ján.1:21; 1:46; Ján.6:14, Ap. Csel.3:22.

hiszen a Biblia szerint még élve „tüzes szekerek” ragadták el őt (II.Kir.2: 1-11). Mózes esetében azonban, akiről egyértelműen tudjuk, hogy meghalt, ez a tény külön magyarázatra szorul.³² A megoldást a másik újszövetségi hivatkozás, Júd.1:9 adja meg, amelyből kiderül, hogy Mózes holtteste felett vita folyt a gonosz és jó erők között. Úgy tűnik tehát, hogy Mózes halála után Isten egy a Sátánnal lefolytatott vita után³³ feltámasztotta és a mennybe vitte. Az idős próféta szinte töretlen hűsége így végül elnyerte méltó jutalmát. Ő maga úgy halt meg, hogy elfogadta Isten ítéletét, azt, hogy nem mehet be a többiekkel együtt az ígért földjére. Nem tudta, hogy ennél sokkal nagyobb jó vár rá nem sokkal halála után. Isten magához vette őt és elnyerte az örök isteni hazát.

A Jordánon túli kánaáni területeket két és fél zsidó törzs (Rúben, Gád és Manassé fél törzse) kapta meg. Annak ellenére, hogy családjaik letelepedtek, a férfiak zöme vállalta, hogy továbbra is segítik testvéreiket örökségük megszerzésében.

7. A Jordántól nyugatra eső területek elfoglalása (i. e. 1405-1398)

Miért éppen Kánaán?

Az ókori Kánaán geopolitikai helyzete nagyon kedvező volt. Három földrész: Európa, Ázsia, Afrika határán feküdt, két óriási civilizáció: Egyiptom és Mezopotámia között. Tengerparti kikötői összekapcsolták a Földközi-tenger országaival, szigeteivel (Kréta, Ciprus), illetve Arábia és Afrika kincsivel. Szárazföldjén két nemzetközi kereskedelmi út haladt át, amelyek révén jelentős gazdasági és stratégiai értékkel bírt.

Ezek az adottságok egyszerre jelentettek előnyt és hátrányt a kánaániak (később az izraeliek) számára. Előny volt, hogy a térség városai gazdasági és stratégiai jelentőségük révén meggazdagodtak, ugyanakkor hátrányként jelentkezett, hogy ezek a lehetőségek felkeltették a szomszédos területek irigységét és mohóságát is. Az „Ígért földjén” ezért gyakoriak voltak a háborúk. A megváltási terv szempontjából Kánaán kedvező földrajzi fekvése, kapocs volta lehetett a legfontosabb. Isten feltehetően ezáltal szerette volna biztosítani, hogy a választott népen, Izrael földjén keresztül, ismerete az egész akkor lakott földön elterjedjen. A zsidó nép azonban nem, illetve csak ritkán töltötte be ezt az elhívását. (Lásd a választottság eredeti értelmét: *I. Móz.12.1-3*

32 A Biblia eredeti tanítása tagadja azt, hogy van túlvilág, ahol a halottak lelkei tovább élnek. Ez a hit perzsa-görög hatásra csak a hellenizmus idején szivárgott át a zsidó gondolkodásba. A testtől független lélek hite később tovább élt a római, majd keresztény gondolkodásban is, annak ellenére, hogy a Biblia a halál állapotát következetesen az alváshoz hasonlítja. Pl. Dán.12:1; Ján.11:11-14; Luk.8:52; I. Thessz. 4:13; Préd.3:19-21; Préd. 9:7-8; (Lásd ezzel kapcsolatban részletesebben A boldogság törvény c. főiskolai jegyzet vonatkozó fejezeteit.)

33 Sátánnak hosszú ideig lehetősége volt arra, hogy vitassa egy-egy ember Isten iránti hűségét, vitassa indítékait és valódi jóságát. (Lásd pl. Jób könyvét, vagy Zak.3:1).

vö. *Róm.3:1-2*). Isten később ezért megengedte, hogy a térség hátrányai kerüljenek előtérbe és a szomszédos hatalmak megtámadják az országot.

Az „Ígéret földje” ugyanakkor például Egyiptommal összehasonlítva - ahonnan Isten kihívta a választott népet - kevésbé volt termékeny és bővizű. „ *Mert a föld, amelyre te bemész, hogy bírjad azt, nem olyan az, mint Egyiptomnak a földje, ahonnan kijöttetek, amelyben elvetted a te magodat és a te lábaddal kellett megöntözöd, mint egy veteményes kertet. Hanem az a föld, amelyre átmertek, hogy bírjátok azt, hegyes – völgyes föld, az égnek esőjéből iszik vizet. Oly föld az, amelyre az Úr a te Istenednek szeme visel gondot, mindenkor rajt függnék az Úrnak, a te Istenednek a szemei, az esztendő kezdetétől az esztendő végéig.*” (Deut. 11: 12) Úgy tűnik tehát, hogy Isten a térség éghajlati-időjárásbeli adottságait úgy alakította, később pedig úgy használta fel, hogy az a hitbeli nevelés eszköze legyen. A föld termésének beérése, illetve pusztulása által igazolni kívánta meg nem szűnő gondoskodását, vagy épp jobbító szándékú feddését. Izrael mezőgazdasága így nem az öntözőcsatornák rendszerén alapult, hanem a mindenkori csapadéktól függött. Előfordult, hogy az esős hónapok nem hoztak felüdülést, így a növényzet elpusztult. Isten a nagy hitehagyások idején ezáltal próbálta visszatéríteni a népet a helyes gondolkodásra. (Pld. Illés idején lásd. I. Kir. 18. fej.)

Kánaán és a kánaáni népek

Kánaán földrajzi határa északon Dán, délen Eilat, nyugaton a Földközi-tenger, keleten a transzjordániai sivatag. Kilométerekben kifejezve észak-déli kiterjedése kb. 410 km, nyugat-keleti szélessége kb. 120 km, amelyet a Jordán folyó árka tagol ketté.³⁴ A kis kiterjedésű terület földrajzilag rendkívül tagolt, domborzata, klímája, környezeti feltételei rendkívül változatos képet mutatnak.³⁵ Kánaán területén a honfoglalás idején vegyes etnikumú (részben indoeurópai, részben sémi) népcsoportok éltek, *V.Móz. 7:1* szerint a hitteusok (hettiták), girgazeusok (?), emóreusok (amoriták), kananeusok (talán vegyülékes, "öslakos" nép), perizeusok (?), khivveusok (hurriták?) és jebuzeusok (?).

A népesség döntő többsége jól szervezett városállamban élt. Ez azt jelentette, hogy egy-egy nagyobb város uralkodója a környékbeli kisebb falvak ura is volt. Hadsereget és adminisztrációt tartott fent, adót szedett és közmunkával nagy építkezéseket folytatott. A városállamok egymás rovására igyekeztek növelni befolyásukat, miközben hivatalosan mindannyian az egyiptomi fáraó hűbéresei voltak. A régészeti feltárások azt igazolják, hogy a kánaáni népek magas technikai

34 Mazar 1992. 1. o.

35 Lásd bővebben az *Ószövetség világa* című főiskolai jegyzetben.

tudással rendelkeztek. Különösen egyes építményeik tanúskodnak erről: a masszív, erős városfalak, kaputornyok, paloták, ciszternák és alagút-rendszerek. Nyelvük és írásuk a babiloni mintát követte, de a világon elsőként használták a betűírást is, amely a térségben feltehetően már az ie. 2. évezred első felében megjelent.³⁶

Ez a fejlett kultúra azonban véres túlvilági képzetekkel társult. A régészeti feltárások eredményeként ma már több kultuszhelyet ismerünk és előkerültek az isteneikről szóló mitologikus feljegyzések, az ugariti agyagtáblák is³⁷. A kánaáni vallás követői zárt "templomokban" (pl. Lákis, Megiddó, Bét-Sean) és többféle típusú, szabadtéri áldozóhelyen (pl. Gézer, Háczór) gyakorolták hitüket. Az írott szövegelemlekből kiderül, hogy a kánaáni népek istenei szeszélyesek, kegyetlenek és erkölcstelenek voltak. A vallási kultusz középpontjában a termékenység állt, amely kultikus paráznsággal (prostitúció), orgiákkal, homoszexualitással és fajtalansággal társult.³⁸ A termékenységi kultusz népszerűségét mutatják a városok feltárásakor nagy számban előkerülő meztelen női szobrocskák és plakettek is. A vallás főistenét, Baál-t, az eső és vihar fiatal termékenységistenét, gyakran ábrázolták fiatal bika formájában. Szeszélyes hangulatának kedvező befolyásolására a Biblia szerint ember – sőt gyermekáldozatokat – mutattak be. Erre az elborzasztó szokásra – az ószövetségi leírásen kívül – utalnak a későbbi görög történetírók, Hérodotosz, és a szicíliai Diodorosz is. A kánaáni hitvilág emellett rengeteg babonás (modern kifejezéssel: okkult) jelenséget is magában foglalt: jóslást, fekete mágiát, álomfejtést, szellemidézést, halottlátást stb. (vö. *V. Móz. 18:9-12*). A kánaáni vallás „megejtő” voltát mutatta, hogy a térségben élő összes nép átvette azt: követői éltek Palesztinában, Szíriában és Föníciában is. Érdekes adalék, hogy a kánaáni népek között nagy kultusza volt a kígyónak is, amelyet feltekeredve ábrázoltak.

Mindezek hátterén érthető, hogy Isten miért próbálta következetesen eltiltani a honfoglaló zsidóságot a kánaáni kultuszoktól.

A honfoglalás

A Jordántól nyugata eső területek elfoglalása kb. 7 éven át tartott (Józs. 14:7, 10 vö. V. Móz. 2:14). A főbb hadmozdulatok és események a következők voltak:

1.) A kémek kiküldése

³⁶ Az ie. II. évezred első felére keltezhető betűírási feliratokat találtak a Sínai félszigeten és Palesztina több városában: Lákis, Bét - Semes, Sikkem. A 32 betűjelből álló sínai feliratokat A.H: Gardiner (egyiptológus) fejtette meg és az írástípust proto-sínainak nevezte el.

³⁷ 1928-ban a szíriai Ras Samras közelében, szántás közben egy ókori sír került elő. 1929 -től itt régészeti feltárás kezdődött, amely felszínre hozta az ősi Ugarit romjait: a kikötővárost és 1200 méterrel beljebb magát a tellt (C.Schaffer). A városban a lakóházakon és műhelyeken kívül királyi palota állt, amelyben megtalálták a könyvtár maradványait kb. 1500 agyagtáblát. Levelek és adásvételi szerződések mellett irodalmi - vallási szövegek kerültek elő.

³⁸ Talán emiatt kellett bizonyos esetekben a honfoglalóknak az állatállományt is megsemmisíteni?

- 2.) Átkelés a Jordánon
- 3.) Jerikó elfoglalása
- 4.) Kudarcs Ai-nál (Ákán bűne), majd a város elfoglalása
- 5.) Áldás és átok Sihemnél
- 6.) Szövetségkötés a gibeonitákkal
- 7.) A déli hadjárat
- 8.) Az északi hadjárat
- 9.) A földosztás
- 10.) Józsué utolsó országgyűlése

A kémek kiküldése

Mózes halála után kijelölt utóda, Józsué vette át a nép irányítását. Nem volt könnyű helyzetben. Nehéz lehetett betöltenie azt az űrt, amelyet Mózes hagyott maga után, különösen a honfoglalás közvetlen küszöbén. Isten megértette Józsué kétségeit és félelmeit, ezért többszörösen is igyekezett bátorítani és megerősíteni őt. *„Ne félj, és ne rettegj, mert veled lesz az Úr, a te Istened mindenben, amiben jársz!”* (Józs.1:9, vö. Józs.1:6-8, Józs.5:13-15). Az Úr megismételte a honfoglalással kapcsolatos ígéreteit is: *„Minden helyet, amelyet talapatok érint, néktek adtam, amiképpen szólottam Mózesnek, a pusztától és a Libanontól fogva a nagy folyóvizig, az Eufrátesz folyóvizig, a Khitteusoknak egész földje és a nagy tengerig napnyugat felé lesz a ti határotok.”* (Józs.1:3-4)³⁹

Józsué Isten ígéreteitől felbátorodva összehívta a népet és tudtukra adta, hogy a honfoglalás hamarosan végbemegy, készüljenek a táborbontásra. Izrael fiainak lelkesedése határtalan volt. Végre teljesülnek rajtuk azok az áldások, amelyeket oly régóta vártak! Buzgalmukban őszinte, bár a múltat ismerve kétes értékű választ adtak Józsué felhívására: *„Mindent megcselekszünk, amit parancsolsz nekünk, ahova küldesz, oda megyünk. Amint Mózesre hallgattunk, éppen úgy hallgatunk majd te reád, csak legyen veled az Úr, a te Istened, amiképpen vele volt Mózes.”* (Józs.1:16-17).

Ezek után Józsué Isten útmutatása szerint követeket küldött a Jordán túlsó oldalára, a honfoglaló seregek első célpontjába, Jerikóba. Jerikó a bibliai leírás szerint fallal megerősített városállam volt, amelynek élén király állt. Az idegen öltözetű férfiak feltűnést keltettek. Az uralkodó és a lakosok tudatában voltak a közeledő héber veszedelemnek, eddigi sikereiknek, és nagy hatalmú Istenük

³⁹ Az „ígéret földje” határaitra vonatkozó jövendölés végül nem teljesedett be, mert a nép nem vitte végig a honfoglalást, sőt elfordult az Úrtól és idegen isteneknek szolgált.

tetteinek⁴⁰. Félelemmel tekintettek az ellenségre, de nem állt szándékukban a város feladása, vagy Isten kijelentéseinek elfogadása. Az idegen öltözetű férfiakat keresni, majd üldözni kezdték, akik végül egy prostituált nő szegényes, városfalon épült házában találtak menedékre. Isten megmentésünkre irányuló eszközei néha nagyon-nagyon meglepőek. A zsidó férfiak sem hitték volna, hogy majd épp egy erkölcsileg kétes hírű asszony otthona biztosít számukra oltalmat. Isten azonban, aki jól ismeri az emberi szíveket, tudta, hogy a héberek Istenét megismerve a város lakói közül egyedül ennek a nőnek a lelkében történt változás. Ráháb, noha parázna életet élt, őszintén megrendült, amikor meghallotta Izrael fiainak csodálatos történetét és valódi hitre jutott. Erről tanúskodtak szavai, amelyet a zsidó férfiakkal váltott: *„Tudom, hogy az Úr néktek adta ezt a földet és hogy megszállt minket a félelem miattatok, és hogy a földnek minden lakosa megolvad előttetek. Mert hallottuk, hogy megszáritotta az Úr a Veres tenger vizét előttetek, amikor kijöttetek Egyiptomból, és hogy mit cselekedtetek az emóreusok két királyával, akik túl voltak a Jordánon, Szíhonnal és Óggal, akiket megöltetek. És amint hallottuk, megolvadta a mi szívünk, és nem támadt többé bátorság senkiben sem miattatok. Bizony az Úr, a ti Istenetek az Isten fenn az égben és alant a földön!”* (Józs.2:9-11). Isten a hite miatt kereste meg Ráhábot a kiküldött kémek által. Ez a „véletlen” találkozás sok életet mentett meg.

Ráháb a háztetőn száradó len közé rejtette a menekülő zsidó kémeket, majd kész volt hazudni is, hogy megmentse az életüket. A jerikói uralkodó által kiküldött üldözőknek ugyanis azt mondta, hogy az idegen férfiak bár jártak a házában, de már tovább mentek. Ráháb bátor magatartása példa arra, hogy ha mások életének védelméről van szó, akkor akár a hazugság felvállalása is megengedett.⁴¹ A megmentett kémek Ráháb hitét és vallomását hallva, ígéretet tettek arra, hogy a közelgő ostrom során mindazok életét megkímélik, akik házában tartózkodnak.

Átkelés a Jordánon

A honfoglaló seregek számára az első, természetes akadályt maga a Jordán jelentette. A tavaszi áradás alatt álló folyó vize *„telve volt minden partja felett”* (Józs.3:15). Negyven évvel ezelőtt ennél kevesebb is elég volt ahhoz, hogy Izrael fiai meghátráljanak Kánaán határainál. Ez a nemzedék azonban már kész volt arra, hogy hitben tovább haladjon és teljesítse feladatát. Isten ezért különleges csodát tartogatott népe számára.

Az egész tábor útra készen állt. A Jordán felé vonuló menetet az arra kijelölt papok vezették, akik

40 Mindez Ráháb szavaiból derül ki, akit később szó szerint is idézünk. (Józs.2:9-11.)

41 Az emberi természet persze hajlamos arra, hogy olyankor is „kegyes” hazugságokat mondjon, amikor ez nem lenne megengedett. Nagyon szűk az a terület, ahol ez az eszköz jogosan használható. Sokszor a lelkiismeretünk sem elég jó mérce annak meghatározására, hogy belebonyolódhatunk-e egy „kegyes” hazugságba, vagy sem. Erre a kérdésre nehéz lenne általános választ találni.

kezeikben hordozták a frigidát. A folyó medréhez érve a papoknak bele kellett gázolniuk a tajtékos vízbe, csak ezután mutatkozott meg Isten csodatétele. A frigidát tartó papok körül a víz ugyanis ekkor hirtelen kétfelé vált, ugyanúgy, ahogy atyáik előtt valamikor a Vörös-tenger hullámai. Isten ezzel a kézzelfogható tapasztalattal biztosította népét arról, hogy ígéretei hamarosan valóra válnak és hogy ő maga jár majd előttük.

Az Isten által megtett csoda előfeltétele a papok és a nép cselekvő hite volt. Még nem nyílt ketté a Jordán vize, amikor nekik útra kellett kelniük. A papok lába már a vízben gázolt, de még mindig nem volt jele Isten erejének. Az Istennel való együttműködésben az embernek is megvan a maga része. Enélkül a lépés nélkül mi sem élhetünk át „hétköznapi csodákat” és nem épülhet hitünk sem.

A Jordánon való átkelést a folyómederből kiemelt, illetve oda elhelyezett kövek is tanúsították. Az izraeliták Isten parancsa szerint a Jordánból kivett kövekkel vették körül első kánaáni szálláshelyüket, amelyet „Gilgálnak” (jelentése: gördít, gurul, kerék) neveztek el. A táborhely nevének kettős értelme volt. Részben utalt a Jordántól ideáig elgörgetett, elmozdított kövekre, részben arra az áldásra, amelyben Isten itt részesítette őket, „elfordítván, elgörgetvén” róluk „Egyiptom gyalázatát” (Józs.5:9). Gilgálnak, az első táborhelyen kellett ugyanis körülmetélni a pusztában született nemzedék fiait és megtartani az első páska ünnepet. Mindkét ünnep az Isten és népe közti szövetség megújítására, továbbá a 40 éves pusztai vándorlás végére utalt. Ezt erősítette ugyanakkor az is, hogy 40 év után először megszűnt a mindennapi manna-hullás. Innentől kezdve Izrael fiai Kánaán földjének gyümölcseivel táplálkoztak.

Gilgál kőkörei

2009 tavaszán adta hírül a Haifai Egyetem, hogy kutatóik öt nagy méretű, szandál-formájú, kövekkel határolt területet találtak a Jordán-völgyben. A feltárások vezetője, Adam Zertal nyilatkozata szerint az objektumok között találhatóak az izraeli népesség megtelepedésének talán legkorábbi nyomain Kánaán földjén.⁴² A lábnyom forma nem véletlen. Az ókori keleten ez utalt szimbolikusan egy adott terület feletti uralomra, a föld birtoklásának tényére. Az ókori izraeliták között is élő lehetett ez a jelkép: „Minden helyet, amelyet talpatok érint, nektek adtam, amiképpen szóltam Mózesnek.” (Józs.1:3). A kutatók feltételezik, hogy ezek a kővel határolt területek a Bibliában szereplő „gilgál”-okkal azonosíthatók. A héber gilgál szó a héber gálat igéből származik, jelentése (követ) gördít. A 'gilgál' kifejezés szó szerinti jelentése kerék, gördít, gurul.⁴³ Gilgál volt

42 Haaretz 2009.04.14.

43 DAVIDSON 2004. 137-138.

a zsidók első tábora a Jordánon való csodás átkelés után, később pedig emlékhely és kultuszhely lett. Az idők folyamán többet is építettek belőle. A bibliai szóhasználatot figyelembe véve (összesen 39-szer fordul elő a szó a héber Bibliában) alapvetően gyülekező helyként, hadba vonulás előtti felvonulási területként szolgált, sok esetben szakrális funkciója is volt. A haifai egyetem munkatársai az öt szandál-formájú, kövekkel határolt terület közül eddig kettőt tártak fel 2002-2005 között (Bedhat esh-Sha'ab és Yafit³). A leletek túlnyomó többsége az i. e. 13.-8. század közé keltezhető agyagedény-töredék és állatcsont.⁴⁴

Jerikó elfoglalása

A Jordánon való csodálatos átkelés híre hamarosan eljutott Jerikóba is. A város azonban továbbra sem fogadta el a közlő ítéletet, hanem bezárkózott erős falai közé és felkészült az összecsapásra. Isten útmutatását követve furcsa „ostrom” vette kezdetét. A zsidó seregek – a harcos férfiak száma hatszázezer-hétszázharminc volt IV.Móz.26:51 szerint – a frigyládát és hét kürtös papot követve hat napon át egyszer-egyszer megkerülték a várost. Az ostromlottak minden bizonnyal előbb félelemmel, utóbb némiképp derülve nézhették ezt a szokatlan vonulást, amely semmilyen látható eredményre nem vezetett. A hetedik napon azonban Izrael fiai hétszer járták körül Jerikót, a papok kürtöltek, a férfiak kiáltottak és a város falai kéz érintése nélkül leomlottak. Sokan keresték a Jerikónál történtek tudományos magyarázatát. A Biblia szerint azonban ez a csoda éppen úgy hit által történt, ahogy korábban a Vörös-tengeri átkelés, vagy a Jordán kettéválása. Erre a szokatlan győzelemre az Újszövetség is visszahivatkozik, mint a hit mindenkori példájára: *„Hit által omlottak le Jerikó kőfalai, midőn hét napig köröskörül járták.” (Zsid.11:30)*. Jerikó teljes lakossága, jószágaival és egyéb értékeivel együtt, mint a honfoglalás első zsengeje, mindenestől Istennek szentelt tűzáldozat volt. Az Úr erre külön figyelmeztette Józsué által a népet. A város bűnei olyan mélyrehatóak voltak, hogy Isten megtiltotta újjáépítését is: *„Átkozott legyen az Úr előtt az a férfiú, aki felkél, hogy megépítse a várost, Jerikót. Az ő elsőszülöttjére rakja le annak alapját és legifjabb fiára állítsa fel annak kapuit.” (Józs.6:26)*. Csak az a kis maradék nyerhetett oltalmat az ítélet alól, akik hit által Ráháb házába menekültek az ostrom előtt. A túlélőket Izrael törzsei magukba fogadták. Érdeemes megemlíteni, hogy Ráháb késői leszármazottja lett Dávid király, aki a Názáreti Jézus öse is volt.

Kudarc és győzelem Ai-nál

A Jerikónál aratott fényes győzelem elbizakodottá tette Izrael fiait. Józsué parancsára kémek

44 Lásd bővebben: Nagy Viktória: Válogatás az elmúlt tíz év „bibliai régészeti” leleteiből. In: Sola Scriptura Teológiai Szakfolyóirat 2010-1.

mentek a közeli Ai-ba, hogy felmérjék erejét. A küldöttek két-hármezer fős haderőt elégnék láttak a kisváros elfoglalására. Az Ai-ba küldött sereg azonban csúfos vereséget szenvedett. *„Azért megolvadt a nép szíve és olyanná lett, mint a víz” (Józs.7:5)*. A héberek nem értették a kudarc okát, megrémültek attól, hogy elveszítették Isten támogatását. Józsué megrendült imádságára Isten egyértelműen kinyilvánította neheztelése okát: *„Vétkezett Izrael...mert elvettek a teljesen nekem szentelt dolgokból is, és loptak is és hazudtak is, és edényeik közé is dugdostak” (Józs.7:11)*. Jerikó gazdag zsákmánya tehát egyesek számára olyan megejtő volt, hogy titokban elvettek belőle néhány darabot. Azt hitték, hogy bűnük sohasem derül majd ki. Isten azonban mindent tud és lát az ember életében, előle nem lehet elrejtteni semmit sem.

Bár csak egyetlen izraeli család volt bűnös a lopásban, az Úr mégis az egész tábortól megvonta áldását mindaddig, amíg ezt a bűnt ki nem tisztították soraik közül. Isten csak úgy tudja megáldani az őt képviselő népet (egyházat), ha az tiszta. A zsidók honfoglalása és harcuk a kánaáni népek ellen Isten ítélete volt. A Teremtő ez esetben emberi eszköz által gyakorolt ítéletet olyan népeken, amelyek már nem voltak képesek a megtérésre. Isteneik, vallási kultuszaik révén annyira távol kerültek az igazi élet elveitől, hogy menthetetlenné váltak. Izrael népe csak tisztán képviselhette ezt az isteni ítéletet. Az Úr útmutatását követve kellett lépésről lépésre előre haladniuk, minden emberi okoskodást és akaratot kizárva. A jerikói lopás az átlagosnál sokkal súlyosabb tett volt, hiszen ezt az isteni küldetést vetették meg, önös érdekeket helyezve az ítélet félelmetesen ünnepélyes eseményei elé. Ha Józsué Isten vezetését kérte volna Ai megtámadása előtt, nem érte volna kudarc a csapatokat. Isten már akkor feltárta volna a titkos bűnt. A zsidó vezetők azonban a jerikói győzelmen felbuzdulva, minden további útmutatás nélkül rohanták le Ai kis városát és emiatt vereséget szenvedtek.

Józsué a nép tudtára hozta Isten válaszát, az Ainál elszenvedett vereség okát. Azt is elmondta, hogy tisztítsák meg magukat, mert másnap isteni sorsvetés által keresik majd meg a bűnöst, akit tette miatt halálra ítélnék. Az este és az éjszaka talán még alkalmat adott volna a bűn megvallására és a bocsánat kérésére. Azonban senki nem jelentkezett. A bűn sok esetben vakká és gondolkodásra képtelenné teszi az embert, ahogy ebben az esetben is. Noha egyértelmű volt, hogy az az Isten, aki tudott a titkos lopásról és leleplezte azt, tudni fogja a tolvajok kilétét is, mégsem tettek semmit. A Júda házából való Ákán és családja csak akkor vallotta meg bűnét, amikor a sorsvetés során Isten egyenesen rájuk mutatott. Ákán beismerő szavai azonban arról tanúskodtak, hogy még most sem értette meg tette súlyát, *„nem találta meg a megbánás helyét” (Zsid.12:17)*. *„Jó babiloni köntösnek”* nevezte a vesztét okozó egyik tárgyat (Józs.7:21). A család közös bűnére utalt, hogy a

lopott zsákmányt a sátor közepén rejtették el, ahol mindannyian tartózkodtak. Ákánt és családját a nép egésze büntette meg. Elrettentésül szolgáló halálukkal Isten továbbra is a honfoglalás komolyságára és ítélet voltára kívánta felhívni a nép figyelmet.

A komor esemény másnapján, most már újra Isten szoros vezetését kérve, a zsidók ismét megindultak Ai ellen. Józsué két részre osztotta a sereget. A katonák egy része elrejtőzött Ai és Béthel között, míg a többség hadrendbe sorakozott a város falai előtt. Az összecsapás során Izrael fiai megfutamodást színlelve kicsalták Ai védőit a falak mögül. Az elrejtőzött zsidó harcosok így a védők háta mögött bevonultak a városba és felégették azt. Hiába próbáltak Béthelből segítséget nyújtani Ai-nak, a két tűz közé szorult kánaáni seregek végül teljesen felmorzsolódtak. (Józs.8:1-29)

Áldás és átok Sikhemnél (Józs.8:30-35)

Józsué könyve leírása szerint az első nagy győzelmek után a zsidó seregek könnyen eljutottak Kánaán középső területeire, Ebál és Garizim vidékére. Mózes korábbi meghagyása szerint (V. Móz.27-28. fejezetek) itt került sor az Isten által előre kinyilatkoztatott áldás és átok szavainak ünnepélyes megismétlésre, valamint az Úrral való szövetség megújítására. Hat-hat törzs állt fel Ebál és Garizim hegyeire, míg a léviták és papok középen álltak a frigyláda körül. Józsué oltárt emeltetett Ebál hegyén, amelyre felírta „Mózes törvényének mását” (Józs.8:32). Az ünnepen a felnőtt férfiakon kívül az asszonyok, gyermekek és jövevények is részt vettek.

Ebál és Garizim hegyei

Sikhem völgybe épült városától északra és délre található Ebál és Garizim hegye. A Biblia szerint a 940 és 881 méter magasságig emelkedő hegyek voltak tanúi Józsué és népe Istennel kötött szövetség-megerősítésének. A mai utazók és zarándokok hiába próbálnák ezt az akusztikai eseményt felidézni. A megnövekedett település elállja a hang útját. A 19. században azonban egy szentföldi utazó, J. W. McGarvey és társai még sikeresen tesztelték a környék akusztikai adottságát.

Az Ebál hegyének oldalán felfedeztek egy félköríves, természetes amfiteátrumhoz hasonló helyet, amely éppen szembe néz Garizim hegyével. McGarvey a „színház” középpontjába állva fennhangon olvasta az áldás és átok szövegét, míg kísérői a két hegyen foglaltak helyet. Mély megdöbbenésükre tisztán hallották egymás hangját. (forrás: J. W. McGarvey: Lands of the Bible 1880. 506-508.)

Forrás: <http://blog.bibleplaces.com/2008/12/acoustics-of-mounts-gerizim-and-ebal.html>

Szövetségekötés a gibeonitákkal (Józs.9. fej.)

Izrael sikereinek híre gyorsan elterjedt a kánaáni népek között. Mindenkinek volt lehetősége arra, hogy mérlegelje a történeteket. A Biblia szerint a városok lakói alapvetően kétféleképpen reagáltak az eseményekre: többségük az ellenállást választva egyesítette seregeit; egy törzs azonban – a Gibeon környékén lakó gibeoniták – cselhez folyamodva, látszólag behódoltak Izrael Istenének. Követeket küldtek a zsidókhoz, azt állítván, hogy messze föld lakói, akik elfogadták az Urat, Izrael Istenét. Hazugságuk alátámasztására penészes kenyeret csomagoltak, ruháik elnyűttek voltak, fáradtságot színleltek. Józsué és a népet vezető fejedelmek ebben a helyzetben ugyanazt a hibát követték el, mint Ai esetében már láttuk: nem kérdezték meg az Urat, hanem saját tanácsukat követve cselekedtek. Szövetséget kötöttek a jövevényekkel. A gibeoniták jól tudták, hogy Izrael Istenének ítélete rájuk is érvényes.⁴⁵ Az őszinte megtérést (mint Ráháb és háznépe) azonban nem vállalták, hanem inkább emberi ügyeskedéssel csalták ki a kegyelmet. Hiába derült ki utóbb a hazugság, az Isten nevében kötött szövetség megmásíthatatlan volt. Izrael vezetői végül úgy döntöttek, hogy a gibeonitákat örökös fa és vízfordókká teszik meg a gyülekezet szolgálatára.

A déli hadjárat (Józs. 10.fej.)

Mindeközben a déli városállamok királyai szövetségbe tömörültek és bosszúhadjáratot indítottak az árulóvá lett gibeoniták ellen. Jeruzsálem, Hebron, Jármut, Lákis, Debir és Eglon királyai egyesített seregekkel vonultak fel Gibeon falai alá. A gibeoniták követői kétségbeesetten jelezték a zsidóknak, immáron szövetségesüknek, hogy szorult helyzetbe kerültek. Józsué Isten bátorítására gyors hadmozdulatokba kezdett. Seregeivel Gilgálból egy egész éjszakán át menetelt dél felé. Hirtelen felbukkanása Gibeon falainál eleve rémületet keltett az ellenség soraiban. Az ezt követő összecsapás minden mozdulata arról tanúskodott, hogy maga Isten harcol Izraelért. A déli királyok seregei összezavarodva vonultak vissza Béthoron felé, ahol hatalmas jégdarabokból álló vihar tizedelte meg soraikat. „...többen voltak, akik a jégeső kövei miatt haltak meg, mint azok, akiket fegyverrel öltek meg Izrael fiai.” (Józs.10:11). A honfoglalók arra törekedtek, hogy az ellenség menekülő csapatait teljesen felmorzsolják. Tudták, hogy minél nagyobb győzelmet aratnak ezen a napon, annál inkább birtokukba kerül majd a déli országrész. Az est közeledtével azonban Józsué

45 Utóbb mondott szavaik jól tükrözik döntésük hátterét: „Mivelhogy nyilván tudtokra esett a te szolgáidnak az, amit az Úr a ti Istenetek parancsolt Mózesnek az ő szolgájának, hogy néktek adja ezt az egész földet, és hogy kiirtja előleket a földnek minden lakosát: igen féltettük tőletek a mi életünket, ezért cselekedtük ezt a dolgot.” (Józs.9:24)

már látta, hogy seregei a sötétség miatt nem tudják teljessé tenni a diadalt. Váratlan és meghökkentő „megoldás” jutott eszébe. Teljes hittel arra kérte Istent, hogy népe kedvéért hosszabbítsa meg ezt a napot. Józsué gyermekien őszinte és egyszerű kérése emberileg nézve teljességgel képtelen és lehetetlen. Biblia-hívó természettudósok a mai napig próbálnak „tudományos” magyarázatot adni erre a csodára. Ilyen magyarázat azonban – valljuk be – nincsen. A Biblia szerint ebben az esetben is csak egyetlen válasz van: mégpedig az, hogy a világokat teremtő Isten előtt nincs lehetetlen. Nem érvényesek Rá a természet törvényei, hiszen felettük áll, Ő maga alkotta meg azokat. *„Hol voltál, mikor a földnek alapot vetettem? Mondd meg, ha tudsz valami okosat... Ismered-e az ég törvényeit, vagy te határozod-e meg uralmát a földön?...”* (Jób.38:4, 33) *„Ímé, én az Úr, Istene vagyok minden testnek, vajon van-e valami lehetetlen nékem?”* (Jer.32:27) Gibeon csodája egyszeri, különleges alkalom volt⁴⁶, amely a Biblia szerint egy egész nép és különösen egy rendkívüli ember hite hatására történt meg.

A déli hadjárat elsőprő erejű volt: az öt szövetséges város királya és hadserege megsemmisült, a városokat feldúlták, a héber csapatok hamarosan egészen a messzi Gázáig jutottak. Ezek után Józsué ismét Gilgálban gyűjtötte össze és pihentette meg katonáit. Az egyszer meghódított területek biztosítása, a honfoglalás teljes részleteiben való kivitelezése a földosztás után egy-egy törzs feladata maradt.

Az északi hadjárat (Józs.11.fej.)

A héberek nagy déli győzelme félelmet keltett Kánaán északi területein is. A legnagyobb kánaáni városállam, Háczór királya, Jábin, szövetségeseket keresett, hogy felvegye a harcot a jövevényekkel szemben. Az egyesített gyalogos és harci szekerekből álló csapatok Mérom vizeinél sorakoztak fel. Józsué ekkor újabb megerősítést kapott Istentől: *„Ne félj tőlük, mert holnap ilyenkorra mindnyájukat átdöföttek vetem Izrael elé...”* (Józs.11:6) – vagyis Isten ítélete tovább folytatódik Kánaán lakosai felett.. Józsué ismét a váratlan meglepetés erejében bízva, erőltetett menetben vonult a hadszíntérre, ahol katonái elsöpörték az ellenség gyülekező csapatait. A vereségből még magához sem tért városokat aztán egyenként verte le. Háczórt, *„mindezen országoknak fejét”* (Józs.11:10) tüzzel égették fel.

A Biblia szerint ezzel a jelentős csatával Kánaán honfoglalásának első, mintegy 7 évig tartó, nagy fejezete lezárult.

⁴⁶ A Biblia még egy esetben említ olyan csodát, amely az idő megváltoztatásával függött össze: Ezékiás király korában, amikor a napóra „visszafelé” járt. Részleteiben lásd később. (Ésa.38:1-8)

Népiirtás, vagy istenítélet?

A Biblia megismerésére vállalkozók közül a legtöbben talán ezen a ponton akadnak el és hagynak fel az olvasással, mivel egész népek kiirtása – nőket, gyermekeket és még az állatokat is beleértve – érthetetlen, feldolgozhatatlan és elfogadhatatlan a számukra. Ez a reakció teljesen érthető, ezért szükségesnek tartjuk, hogy erre a kérdésre mindenképpen kitérjünk

A kérdés megértése szempontjából fontos, hogy megmutassuk a különbséget a közönséges népiirtás és az istenítélet között. A Biblia egyértelműen azt állítja, hogy Kánaán elfoglalása és a kánaáni nép kiirtása egyfajta „speciális istenítélet” volt, amelyre maga a Teremtő Isten adott többször is parancsot a zsidó népnek. *(Lásd pl. V.Móz.7:1-4; IV.Móz.33:51-52,55)*

Isten végezte a teremtés munkáját és ő az, aki ma is naponként fenntartja életünket. Ő „nem gyönyörködik a halálunkban” *(Ezék. 18:32)* Az élet lehetősége az ember számára a bűn miatt nem járna, csak a megváltás ténye adott és ad arra jogot, hogy minden ember kipróbálhassa az életet és döntsön arról, hogy ezt a „próbaidőt” miként használja fel. *(Jer. Sir.3:22-23, Zsolt.90:10-12, V. Móz.30:19)* Mindannyiunk életének hossza, halála pillanata Isten kezében van. *(Zsolt.31:16)* Mindezek hátterén Isten jogot formál arra, hogy a földi élet védelme, a bűn terjedésének fékezése érdekében beleavatkozzon az emberi történelembe. Időnként ezek „látványos” beavatkozások, ítéletek formájában jelentek meg az őstörténet és az Ószövetség idején. Jézus kereszthalála után azonban már csak egyetlen ilyen globális eseményről tanúskodik a Biblia: az emberi történelmet lezáró végső ítéletről.

A Biblia alapján Isten ítéletei a múltban a következőek voltak:

- az első bűneset után az élet jogának megvonása, ugyanakkor ígéret adása a Megváltóról.
- Bábelnél a nyelvek összezavarása, hogy a sokasodó emberiség szétszéledjen a földön, ezáltal csökkenjen a bűnözés mértéke.
- Szodoma és Gomora esetében a két várost sújtó ítélet elejét vette annak, hogy a városok bűnei tovább terjedjenek a sűrűn lakott „termékeny félhold” területén.
- A vízözön során az egész emberi történelmet kellett „újraindítani”, mert a bűn olyan mértékben terjedt el a földön, hogy szinte teljesen menthetlenné vált.
- A kánaáni népek kiirtási terve hasonló célt szolgált volna. Isten előtt ez a nép erkölcsileg menthetlenné vált. Sok más néppel ellentétben nekik folyamatosan volt bizonyosságuk a teremtő Istenről, mégis egyre távolabb kerültek tőle, tudatosan választva saját képükre alkotott isteneik szolgálatát. Erkölcstelenségük példa értékű volt, a Biblián kívül a későbbi görögök is negatív

példaként emlegették őket (pl. Szicíliai Diodorosz).

A kérdés vizsgálatakor azt is mérlegelnünk kell, hogy Isten ítélete számos ponton lehetőséget adott volna a megmenekülésre:

1. Kegyelmi lehetőség – a „türelmi idő”

Isten minden globális ítélet előtt hagyott (és hagy) időt a megtérésre. Ezt az időszakot „türelmi időnek”, vagy „kegyelmi időnek” nevezzük. Ez alatt minden érintett emberhez eljut az ítélet közelségének üzenete, bőven van idő a mérlegelésre, döntésre. A kánaáni népek ítéletét megjövendölő első üzenet még Ábrahám idején hangzott el, jó 400 évvel a beteljesedés előtt.

(I. Móz. 15:16)

2. Pozitív példák

A türelmi időszakban Isten emellett pozitív példáról és készletéről is gondoskodott (gondoskodik). Kánaán őslakói a közöttük lakó pátriárkák által hallhattak először a Teremtőről. Ahogy korábban erről már szóltunk, Ábrahám jellemét és tetteit határozottan csodálták. Kánaán lakói később értesültek a Vörös-tengeri-átkelés, a pusztai vándorlás, a Jordán kettéválása stb. csodás eseményeiről is.

3. A gonoszság "betelése" vagy "megsokasodása"

A Biblia szerint az ember eljuthat az erkölcsi megromlás olyan fokára, ahol megszólíthatatlanná válik Isten Lelke által, aki belátást, megbánást kíván munkálni benne. (I.Móz. 6:5 és 12, Jóel 3:13-14, Mt. 24:12 vö: Mt. 24:37). Az ember ezzel saját maga zárja be a kegyelem ajtaját, sorsa eldőli, menthetlenné válik Isten számára, aki tiszteletben tartva a szabad választás jogát, kénytelen egyre inkább visszavonni lelkét és teret adni a másik, „emberölő” (Ján.8:44) hatalomnak. Harmadik út nincsen. (lásd Római levél 6. fejj.). A megtérésre már képtelen ember a romlottság forrásaként él tovább és fertőzi környezetét. A Biblia szerint a kánaáni nép egésze ilyen állapotba süllyedt. Generációkon keresztül adták tovább (genetikailag és mintakövetés révén) az egész társadalomra kiható romlottságot. *(V.Móz. 7:1-5; V.Móz. 9:3-5; V.Móz. 20:16-18, III. Móz. 20:22-23)*

4. A megítélt népcsoport szétválasztása – a „szelektivitás elve”

Egy-egy ítélet során Isten mindig gondosan különbséget tett (és tesz) jó és rossz között. A „szelektivitás elve” szerint Isten a megítélt tömegekből kiemeli azokat, akik megmenthetőek. A kánaáni népek esetében:

- Isten pontosan megnevezte, hogy a zsidók mely népeket vagy népcsoportokat hagyják életben a honfoglalás során. (V. Móz. 2:4-9; 19; 37)
- Lehetőséget adott arra, hogy azok, akik megtérnek, kegyelmet kapjanak az ítélet alól (pl. Ráháb és egész háznépe)
- Még a csalással szövetségessé vált törzs, a gibeoniták életét is megkímélte.

5. Az ítélet jellege – ember általi ítélet-végrehajtás

A kánaáni népet sújtó isteni ítélet legérzékenyebb pontja, hogy ebben az esetben a végrehajtást emberekre, a vele szövetségben lévő, többszörösen megpróbált és megrostált népre, Józsué honfoglalóira bízta. Isten választása minden bizonnyal nem volt véletlenszerű. Maga a Biblia utal arra, hogy mi lehetett ennek a döntésnek a hátterében. A választott népnek meg kellett értenie, hogy mi a következménye annak, ha egy nép Istentől elfordult életet él. Szembesülnie kellett a kánaáni népek megejtő vallásával (amely egyszer már bűnbe is vitte őket Baál-Peórnál) és annak következményeivel is. Izráelnek meg kellett értenie, hogy: *"Ha pedig... idegen istenek után jársz, és azoknak szolgálsz, és meghajtod magadat azoknak;... végképen elvesztek, mint azok a nemzetek, a kiket az Úr elveszt előletek, azonképen vesztek el..."* (V. Móz. 8:19-20). Isten előre látta és megjövendölte, hogy népe a jövőben ugyanezen bűnökbe esik majd, ezért részrehajlás, vagy megkülönböztetés nélkül neki is viselnie kell majd a következményeit. (Lásd. pl. Bírák könyve 19-21. fejezetében a benjáminiták kánaániakra jellemző bűnét, amelynek büntetése ezért pontosan megfelelt az őslakosokénak.) Az egész népet érintő, évszázadokkal későbbi isteni ítéletről, az asszír, babiloni, később római támadásokról már Mózes korától kezdődően megindítóan jövendöltek Isten prófétái.

A honfoglalás idején az esemény ünnepélyességét – ítélet és nem zsákmányszerzés voltát – számos mozzanat mutatta: pl.

- A hadmozdulatok nem önkényesen, hanem Isten pontos útmutatásai szerint zajlottak.
- A harcmodor időnként meglehetősen „furcsa” formát öltött (pl. Jerikó falai alatt).
- A legtöbb csatában Isten kifejezett közbeavatkozása, csodája is megnyilvánult, jelezvén, hogy nem emberi erő szerezte a győzelmet.
- Több esetben Isten kifejezetten megtiltotta a zsákmányszerzést és ennek a parancsnak az áthágása halálbüntetéssel járt (Lásd Ákán esete).

A földosztás (Józs.13.-19.fej.)

A főbb hadmozdulatok befejezése után Józsué – Mózes utasításai szerint (IV.Móz.34:17-18) – felosztotta Kánaán földjét a honfoglaló törzsek között. Noha a zsidók már megvetették lábukat az „Ígéret földjén”, sok terület még a tényleges elfoglalásra várt. (Józs.13:1) Úgy tűnik, hogy a részben nomád életmódot folytató zsidóság alapvetően a ritkábban benépesült, hegyvidéki területeken telepedett le, míg a tengerpart és a főbb utak mentén kialakult, „halmokon álló” nagyvárosok népessége továbbra is kánaáni maradt (vö.Józs.11:13, illetve az elfoglalt és el nem foglalt területek listája Józs.12-13. fejezetében.)

Két és fél törzs (Rúben, Gád és Manassé fél törzse) a Jordánon túli hatalmas legelőkön osztozott, míg a maradék tíz és fél törzs a Jordántól nyugatra kapta meg örökségét. Józsuén kívül csak Káleb élt még a régi, kádes-barneai nemzettségéből. 85 éve ellenére hite és tetteire készsége továbbra sem ingott meg. Arra kérte régi bajtársát, Józsuét, hogy az egyik legnehezebb területet, a déli Hebront és környékét kaphassa meg örökségül. Vágya valóra vált, hűsége jutalmaként Isten neki adta ezt a még meghódításra váró földet, amely régen Ábrahámé volt, ahol ősei sírhelye is állt. Józsué tökéletes rendben, nagy körültekintéssel vitte véghez a földosztást, de ez nem jelentette azt, hogy minden kérést teljesített. A Biblia feljegyezi, hogy József fiai, Efraim és Manassé törzse, nagy létszámukra való hivatkozással igyekeztek volna dupla részt kikövetelni az örökségből. Józsué tapintatosan, de határozottan emlékeztette őket arra, hogy a számukra kijelölt terület éppen elegendő lesz, ha a honfoglalás további lépéseit következetesen végrehajtják. Józsué tehát nem kivételezett rokonaival, József utódaival (saját törzsével!), de önmagával sem. Saját családja számára csak a földosztás legvégén jelölte ki Timnath-Szeráhot Efraim hegyén, amelynek jelentése: „a megmaradt rész”.

Józsué a vallási élet biztonságos fenntartására a Szent Sátor Silóban helyeztette el. A sátor körül megszervezte a lévíták és papok szolgálatát, megkezdődött az ünnepek és áldozatok napi, illetve éves rendszere.⁴⁷ Az Úr szolgálatára szentelt Lévi törzse nem kapott összefüggő földterületet Kánaánban, ellátásukat az egyes törzsek területén kijelölt városok és legelők (összesen 48), valamint a tized és az áldozatokból járó rész rendszere biztosította.

A tizenkét törzs életét Józsué mellett választott bírák és vének (fejedelmek) irányították. Minden peres ügyre Mózes törvényei nyújtottak eligazítást. A legtöbb esetben „*a szemet szemért fogat fogért*” (III. Móz.24.20) korabeli, elterjedt elve érvényesült. Lopás esetében mindenkor kötelező

47 A Szent Sátor felépítéséről, a lévíták-papok szolgálatáról, valamint az áldozati rendszerről és az éves ünnepekről lásd a Mózes III. könyve című főiskolai jegyzetet.

volt a jóvátétellel megemelt kártérítés fizetése. Isten szava szerint a szándékos embergyilkosságot két tanú szavára halállal büntették. Ugyanakkor a véletlenül, vagy hirtelenségből elkövetett gyilkosság esetében lehetőség volt arra, hogy a vérbosszuló rokon elől a tettes egy kijelölt menedékvárosba fusson, hogy ott várja meg ítéletét. Józsué Isten útmutatása szerint, jól megközelíthető helyen, 3-3 menedékvárost jelölt ki a Jordán mindkét oldalán. Ha a gyilkost a közösség felmentette, akkor köteles volt az éppen szolgálatban lévő főpap élete végéig a menedékvárosban maradni. Ha mégis elhagyta azt, kiszolgáltatottá vált a vérbosszuló rokonságának. (Józs.20.fej. vö. IV.Móz.34.fej.)

A földosztás után a Jordántól keletre eső törzsek katonái hazatérhettek. Éveken át hűségesen harcoltak testvéreik mellett, most végre ők is birtokba vehették örökségüket. Amikor átlépték a Jordán folyót, „*nagy és láttatós*” (Józs.22:10) emlékeztető oltárt emeltek, annak bizonyására, hogy bár egy folyó választja el őket a zsidó törzsek többségétől, mégis ugyanannak az Istennek a választottai. A Biblia ezzel kapcsolatban egy figyelemreméltó esetet jegyez fel. A Jordántól nyugatra élők hírért vették ennek a látványos oltár-építésnek és nem ismervén a hátteret, teljesen félreértették a helyzetet. Azt gondolták, hogy az eltávozók saját istentiszteleti helyet és rendet alakítottak ki a Jordán partján. Első haragjukban Silóba gyülekeztek, hogy hadat indítsanak testvéreik ellen. A józan belátás azonban végül arra indította őket, hogy követek útján érdeklődjének az oltárépítés okáról. A szerencsés követjárás kiderítette, hogy a vélt szándékból semmi sem volt igaz. Az őszinte beszélgetés feltárta a látszólagos bűn valódi hátterét, így Izrael fiai elkerülték a testvérháborút, a felesleges vérontást. „*És tetszésre talált e dolog (mármint az oltárépítés) Izrael fiai előtt is és áldották Istent...az oltárt pedig így nevezték el... 'Bizonyosság ez köztünk, hogy az Úr az Isten.'*” (Józs.22:34.). Egyéni és társadalmi méretekben is örökérvényű az eset tanulsága, miszerint nem szabad megítélnünk semmit sem a körülmények alapos, első kézből vett megismerése nélkül.

Siló

A Biblia szerint a letelepült zsidók vallási életének központja Silóban volt. Közel 400 éven keresztül itt őrizték a Szent Sátort és benne a frigládát (i. e. 1400-1000 között). A régészek az ókori várost a Jeruzsálemtől mintegy 27 km -re északra található Kirbet-Szeilun dombjával azonosítják. Már a középkori egyház is ismerte és tisztelte ezt a helyet. A 19. századtól kezdődően kb. 8 ha területen folyt ásás, ahol az i. e. 1300-1000 közé datálható leletek kerültek elő. Az eddig felszínre hozott épületnyomok, kemencék, edénytöredékek, hulladékgyödrök, állatcsontok és használati tárgyak azt mutatják, hogy a hely valóban lehetett kultikus központ a Bírák korában. (Ezt a helyet „Józsué oltárának” is nevezik.) Ugyanakkor egy 1980-ban történt felfedezés új vitákat

indított el Siló korával kapcsolatban. Adam Zertal, a haifai egyetem régésze a korábbi épületrészek *alatt* egy kör alakú, kőből épített oltárra bukkant, amelyet az izraeli etnikumhoz kapcsolt és az i. e. 1250-es évekre keltezett. Vannak, akik vitatják álláspontját és ugyanezt az objektumot a bibliai honfoglalás idejére, az i. e. 1400-as évekre teszik.⁴⁸ Siló kapcsán érdemes továbbá megjegyeznünk, hogy a helyet az i. e. 1100-as években támadás érte, elpusztították és felégették, de később újra felépítették épületeit. Ez a pusztulásréteg a kutatók többsége szerint figyelemreméltó egyezést mutat a Sámuel könyvében lejegyzett filiszteus támadás és győzelem időpontjával. (vö. I.Sám.4.fej.)

Józsué utolsó országgyűlése (Józs. 23-24.fej.)

A honfoglalás kapcsán a Biblia még egy eseményt kapcsol Józsué könyvéhez: az utolsó, általa tartott országgyűlést, amelyet Ebál és Garizim mellett, Sikhemben tartottak meg.⁴⁹ Ez az országgyűlés volt az idős Józsué nép számára szóló végrendelete. Az ünnepélyes eseményen Józsué emlékeztette Izrael fiait arra, hogy Isten által nyerték meg ezt a hazát, de még sok teendőjük van, hogy valóban birtokba vegyék. A legfőbb veszélynek azt látta, hogy a zsidóság elhagyja a mózesi törvényeket, összekeveredik a helyi népekkel, átveszi azok vallási kultuszait, ezáltal pedig végül elveszíti az egyetlen és igaz Isten szövetségét. Komolyan figyelmeztette a népet arra, hogy nincs semleges oldal: vagy az Urat követik teljes szívből, vagy az idegen isteneknek szolgálnak. Azonnali döntésre készítette az országgyűlés résztvevőit, tanúságot téve arról, hogy ő maga és háznépe mindenképpen ragaszkodnak Istenükhöz. *„Hogyha pedig rossznak látjátok azt, hogy szolgáljatok az Úrnak: válasszatok magatoknak még ma, akit szolgáljatok...én azonban és az én házam az Úrnak szolgálunk. A nép pedig felelt: Távol legyen tőlünk, hogy elhagyjuk az Urat, szolgálván idegen isteneknek. Sőt inkább, az Úr a mi Istenünk, aki felhozott minket és Atyáinkat Egyiptom földjéről...”* (Józs.24:15-16). Józsué háromszor eskette meg a népet arra, hogy hűek lesznek Izrael Istenéhez, majd le is írta mindezeket, hogy Mózes könyveivel együtt bizonyságul szolgáljanak az Úrral való szövetségről.

A honfoglaló nemzedék, Józsué és a vének idején, *„akik hosszú ideig éltek Józsué után”* (Józs.24:31) megmaradt Isten törvénye és szövetsége mellett, az ezt követő generációk alatt viszont beteljesedett az a hitehagyás, amelyről Mózes jövendölt és amely ellen Józsué egész életében küzdött.

Honnan ered, hogyan alakult ki Izrael népe?

⁴⁸ Pl. lásd ezzel kapcsolatban: <http://www.bible.ca/archeology/bible-archeology-altar-of-joshua.htm>;

⁴⁹ Ennek az eseménynek a pontos időpontját nem ismerjük. Mindenképpen kívül esik a honfoglalás szűkebben vett 7 évén, de a tartalmi egység miatt ide soroljuk és itt térünk ki rá.

Erre a kérdésre a kutatók nagyon eltérő válaszokat adnak. A sokszor éles vitákban a valódi, tudományos érveket kiki saját meggyőződése (politikai, vallási, etnikai) szerint „rakja sorba”. Egzakt módon bizonyítható álláspont nincs.

A témával kapcsolatban mára alapvetően négyféle elmélet alakult ki és létezik egymás mellett.

1. A békés beszivárgás modellje

Az 1920-as, 30-as években vezető német bibliakritikusok, mint például Albrecht Alt és Martin Noth a bibliai honfoglalás-történettel szemben megalkották saját elméletüket, a „békés beszivárgás elméletét”. A kutatók a modern beduinok állattartási, vándorlási és letelepedési szokásait vizsgálva következtetéseket vontak le az ókori izraeli törzsek életmódjával kapcsolatban. Véleményük szerint a korábban csak állattartással foglalkozó transzjordániai nomád törzsek legelőváltás közben tett vándorlásaik során összetalálkoztak a letelepedett, fejlettebb kultúrájú, palesztinai városi életmóddal, amely megtetszett nekik. Az ie.13. század folyamán lassan ők maguk is áttértek a földművelésre, feladták a nomadizálást és kisebb városokat építettek a korábban lakatlan, de bővizű, termékeny hegyvidékeken. Belőlük származott a zsidó nép. A bibliai könyvek honfoglalással kapcsolatos utalásai utólagos betoldások, hogy egy „eredetmítosz” keretében igazolják a zsidó nép ősiségét és területi igényeit. Szerintük az ószövetségi leírásokból pusztán annyi lehet igaz, hogy izrael ősei valaha nomadizáló, sátorlakó pásztorok lehettek.

Az elmélet gyengeségét az adja, hogy régészetileg mindez nem igazolható, a megfigyelés pusztán a 19. századi nomád beduinok megtelepedési viselkedésére alapoz. Ráadásul a beduinok csak különlegesen szélsőséges körülmények között (aszály, éhínség, politikai nyomás), kényszer hatására választották a megtelepedett életmódot, de ahogy alkalmuk adódott rá, hamarosan visszatértek a nomád pásztorkodáshoz.

2. Parasztforradalom modell

1962-ben a michigani egyetem Ószövetség kutatója, G. E. Menthall egy új Izrael-elméletet dolgozott ki. Szerinte a zsidó nép kialakulása alapvetően társadalmi-politikai változásokra vezethető vissza, amelyek az ie.13. században zajlottak Palesztinában. *„Nem volt olyan valódi honfoglalás Palesztinában, ahogy azt mi általában gondoljuk; hogy mi történhetett valójában, azt a szekuláris érdeklődésű történészek szemszögéből, akiket csak a szociális-politikai folyamatok érdekelnek, parasztforradalomnak nevezhetjük, amely során támadás érte az egymásba kapcsolódó kánaáni városállamok hálózatát.”* (Menthall, G.E.: *The Hebrew Conquest of Palestine. Biblical Archaeologist* 25, 1962. 66-87.) A modell szerint a síkvidéken élő földműves népesség egyes csoportjai az ie. 13. században kiszakadtak a kánaáni társadalomból, hirtelen feltűntek a közép-

kánaáni hegyvidéken és sajátos „falusias” kultúrát alakítottak ki. Ez a Kánaán *területén belül* zajló, fegyveres konfliktusokkal együttjáró népeességmozgás okozta, hogy a hegyek között kialakult az új, izraelinek nevezett kultúra.

Mendenthall koncepcióját 1979-ben Norman Gottwald, az amerikai Berkeley-n tanító bibliakutató fejlesztette tovább. Mendenthall elméletét főként vallásszociológiai és néprajzi megfigyelések alapján egészítette ki és a zsidó nép eredetét „szocio-kulturális és vallási forradalomra” vezette vissza. Szerinte az ie. 13.-12. században a késő bronzkori társadalom legszűkebb, elszegényedett rétegei (munkanélküli zsoldosok, nincstelenné vált parasztok és pásztorok, fosztogató bandák stb.) rátörték uraikra, a gazdag kánaáni városokra, és területeket foglaltak el tőlük. Az újonnan formálódó csoportok összetartó ideológiája az „Él”-kultusz volt. Hozzájuk kapcsolódhattak azok az Egyiptomból menekült sémi néptöredékek, akik Jahve tiszteletét hozták magukkal. Később ez utóbbi népcsoportok ideológiája vált meghatározóvá és került bele a Biblia történeti leírásaiba is. A parasztforradalom modell hosszú évtizedeken keresztül nem terjedt el széles körben, feltehetően Gottwald marxista beállítódása miatt. Emellett a koncepció régészeti nem igazolható, és főként az ideológiai aspektus tekintetében teljességgel csak feltételezéseken alapul. Érdekes és jellemző, hogy ettől függetlenül manapság mégis ez az elmélet (a 3. modellel kombinálva) a legelterjedtebb nézet izrael kialakulására vonatkozóan.

3. Fejlődésmodell

Az 1980-as 90-es évektől kezdődően Niels Peter Lemche és néhány más vezető kutató régészeti megfigyelésekre alapozva azt állítja, hogy Izrael népének kialakulása pusztán a Kánaán területén zajló belső társadalmi átalakulásokkal magyarázható. Ez a társadalom evolúcióját valló modell azt feltételezi, hogy a bronzkori Kánaán városaiban kialakult egy réteg (szegény földbérlők, és parasztok), akik idővel áttelepültek a kevésbé lakott hegyvidéki területekre. A folyamat – szemben az előbbi elmélettel – békés volt. Az elvándorlás kiváltó okát a késő-bronzkor végét jelentő nagypolitikai változásokkal, a nemzetközi kereskedelem hanyatlásával és a városi közösségek hanyatlásával magyarázzák. Az új, falusias településeken a kánaánitól eltérő kultúra fejlődött ki, azonban külső ideológiai összetevői nem voltak a kultúraváltásnak, ugyanis maga a Jahve kultusz is levezethető a kánaáni vallásból. (!)

A régészeti bizonyosságok ezzel az elmélettel kapcsolatban sem egyértelműek, továbbá az ideológiai váltás feltételezése sem kellően alátámasztott.

4. Hódítási modell

Ez a legrégebbi elmélet, amely a bibliai leírás alapján alapul. Azonban ahogy korábban már utaltunk rá, manapság a kutatók döntő többsége tagadja, hogy az Ószövetségben megörökített Józsué vezette

honfoglalás megtörtént. Ez nem volt mindig így. A bibliai régészet egyik nagy formátumú alakja, William Foxwell Albright évtizedeken keresztül kutatta a zsidó honfoglalás nyomait a palesztinai városok régészeti rétegeiben. Elmélete szerint a bibliai leírás megbízható, az Egyiptomból kimenekülő izraeli törzsek az ie.1200-as években nyomultak be Kánaánba és egyes városait elfoglalták. Ugyanezt az álláspontot vallotta Izrael állam megalakulása után az első régész generáció, főként Yigael Yadin, aki ásatásai során a települések rétegtanában tudatosan kereste (és hite szerint meg is találta) a Józsué vezette honfoglaló zsidók nyomait: Hácórbán, Béthelben, Debírben és Lákisban. Így írt erről: *„Régészetileg széles körben bizonyított, hogy a késő bronzkor végén (ie. 13. század) a félnomád izraeliták számos kánaáni várost elpusztítottak,, aztán ezek romjain fokozatosan és lassan megépítették saját településeiket és elfoglalták az ország többi részét is.”* (Yadin, Yigael: *Is the Biblical Conquest of Canaan Historically Reliable? Biblical Archaeology Review* 8, 1982. 16-23.) A későbbi évtizedek folyamán azonban ez az elmélet tarthatatlanná vált, ugyanis a legtöbb feltárt izraeli városban nem volt igazolható az i. e.1200-as években bekövetkező pusztulás, illetve az izraelita népesség ezt követő megtelepedése.

Három régészeti érv a zsidó honfoglalással kapcsolatban

Legvégül meg kell említenünk, hogy van néhány olyan kutató⁵⁰ is, akik (a legutóbb említett modell híveihez hasonlóan) elfogadják a honfoglalás történelmi hitelességét, ennek nyomait azonban a bibliai kronológia által meghatározott időpontban, az i. e. 1400-as években keresik. Ez a nézet alapvetően három régészeti érven alapul, ezeket tekintjük át röviden.

1. Merneptah sztéléje

Az első érv, amelyet valójában egyetlen modell sem vesz figyelembe, hogy Izrael már mint népcsoport létezett az i. e. 1200-as években, ezért kialakulása mindenképpen ennél korábbra tehető. Bizonyítékul szolgál erre Merneptah fáraó úgynevezett „Izrael-sztéléje”, amely Izrael népének létrejöttével kapcsolatban az egyetlen Biblián kívüli történelmi nyom, amit mindenki elfogad.

Az Újbirodalom XIX. dinasztiájának fáraója, Merneptah, kb. i. e. 1220 körül egy emlékkövet állíttatott fel Thébában, amely az uralkodó egyik kánaáni hadjáratának őrzi emlékét. A sztéle felirata a legyőzött területek, városok és népek között Izraelt is megemlíti: *„Az idegen fejedelmek le vannak verve, és így szólnak: „Békét!”. Egy sem emeli fel fejét a kilenc új közül Líbia el van pusztítva. Hatti békességben van. Kánaán gonoszul ki van fosztva. Askelont elhurcolták, Gézert megragadták, Jenoámot nem létezővé tették. Izrael népe elpusztítva, nincsen magja. Hurru Egyiptom özvegyévé lett. Minden ország egyesül békeségben. Felső- és Alsó-Egyiptom királya, Mernaptah, aki éllettel*

50 Az ezen kutatók által vallott álláspontok nem egyezők. Jegyzetünkben egy homogénnek ható összegzést közlünk. Lásd. pl. Gleason Archer, John J. Bimson, David Livingston, Paul R. Ray stb.

van megajándékozva, mint Ré, mindennap, leverte mindazokat, akik vándoroltak.” (ANET 378)

2. Amarnai-levelek

IV. Amenhotep (Ehnaton) fáraó fővárosában, Tell el-Amarnában, egy ékírásos királyi levéltárt fedeztek fel 1887-ben. Számos agyagtáblára írt „levél” az i. e. 1400-as, i. e. 1300-as évek kánaáni városállamainak királyaitól származik, akik sürgős segítséget kértek az egyiptomi udvartól az országukat előzőnlő „'apiru”-kal szemben. Sokan vitatták és vitatják ma is, hogy mit jelent az egyiptomi 'apiru, vagy babiloni „habiru”/„hapiru” kifejezés. Mára az az általános nézet, hogy a szó maga egy társadalmi réteg megjelölésére szolgált. Egyiptomban leginkább a rabszolgákat, a jövevényeket, illetve a gyülevész, fosztogató csoportokat értették alatta. A zsidók egyiptomi tartózkodásuk jó részében „'apiru” státuszban voltak. Elképzelhető, hogy ez a név népnévként is rájuk ragadt, így lettek „ibri”-k, azaz héberek. Az „'apiru”, „habiru” kifejezés tehát általában nem etnikumot jelölt, azonban a héber népnév feltehetően ebből a szóból is levezethető. Amennyiben ez a következtetés helyes és a honfoglalás bibliai dátumát is elfogadjuk, akkor az amarnai levelek Kánaán héber elfoglalásának közvetett bizonyosságai lehetnek. Arról tanúskodnak, hogy a kánaáni városok a benyomuló idegen törzsek ellen kétségbeesetten igyekeztek segítséget kérni az egyiptomi udvartól, ahonnan azonban érdemi támogatást és választ nem kaptak.

*„Sok kiváló szakértő, akik alaposan átvizsgálták az anyagot, bizonyossággal azonosítják az amarnai levelezés habiruit a Józsué hadseregében lévő zsidókkal. Edward Meyer ...bizonyítékként arra a tényre hivatkozik, hogy azok a városok, amelyeknek a kormányzói Egyiptommal leveleztek, az amarnai iratok szerint Megiddó, Askelon, Akkó, Gézer és Jeruzsálem voltak, pontosan azok a városok, amelyeket a zsidók később foglaltak el. Másfelől, ahogyan F Böhl...rámutatott, azok a városok, amelyek a zsidó előrenyomulás következtében már elestek, vagy Józsué hadseregének szövetségeseivé váltak, nem vettek részt a levelezésben, olyan városok, mint Jerikó, Beérseba, Bétel, Gibeon és Hebrón. A Jahvéval való szövetség megerősítésével kapcsolatban, amely Ébál és Gerizim hegyénél, Sikem közelében történt (vö. Józs. 8:30-35), egy rendkívül lényeges adalék, hogy a jeruzsálemi Abdi-Hepa megvádolta a város vezetését azzal, hogy átálltak a habiruk oldalára. (EA 289): 'Vagy mi is úgy tegyünk, mint Labaju, aki Sikem földjét átengedte a habiruknak?’” Gleason Archer: *Az ószövetségi bevezetés vizsgálata, KIA, Budapest, 2001, 319.o.)**

Az amarnai levelek Józsué és Bírak könyveivel megegyezően arra mutatnak, hogy Kánaán „habiruk” általi meghódítása fokozatosan történt.

3. A palesztinai városok pusztulásrétege

Régi-új feltárások azt mutatják, hogy Palesztina területén több olyan nagyváros is van, amely i. e.

1500-1400 között részben, vagy egészben elpusztult. Ugyanakkor a kultúra is részleges változásokon esett át. Ezért újabban egyes kutatók, ha csak óvatosan is, de összekapcsolják ezeket a pusztulásrétegeket a zsidókkal és felvetik az i. e. 1400-as évekre tehető honfoglalás lehetőségét. „Több olyan érv, amely miatt a honfoglalás bibliai dátumát elvetettük, ma már nem tartható...A honfoglalás i. e. 15. századi dátumával kapcsolatban az a legfőbb probléma, hogy ennek a századnak a végén teljesen hiányoznak a fegyveres honfoglalásra utaló bizonyosságok. A válaszomban én megpróbáltam rámutatni (utalás saját könyvére), hogy a bizonyítékok csak akkor hiányoznak, ha feltesszük, hogy a középső bronzkor végén a megerősített kánaáni városok elpusztultak. Ezt az eseményt hagyományosan i.e. 1550-1500 közé datálják és az egyiptomiak hadjárataihoz kapcsolják. Ha elfogadjuk állításom valószínűségét, akkor a tradicionális érvekkel szemben felmerülhet, hogy ezek a városok tulajdonképpen jó száz évvel később semmisültek meg és támadóik az érkező izraeliták lehettek. Szükség van még időre, amikor a végső eredményeket (már ha egyáltalán ebben a témában el lehet érni ilyesmit) ki tudjuk mondani, de ez a megközelítés jelenleg ígéretesnek tűnik...”

(forrás: http://www.biblicalstudies.org.uk/article_canaan_bimson.html)

Városlakók és nomádok

A zsidó honfoglalással kapcsolatban mindezekén túlmenően még azt is meg kell jegyeznünk, hogy Józsué és Bírák könyve leírása szerint a honfoglalás nem érintette az ország minden pontját, illetve hitbéli okok miatt nem vált teljessé. Az „Ígéret földjének” eredeti határait (V.Móz. 11:24) csak Dávid királysága idején érték el.

A honfoglalás után a zsidóság nomád - félnomád életmódja megmaradt. Nyájaikkal a kevésbé lakott, magasabb területekre húzódtak és csak kisebb településeket hoztak létre. A korábban már elfoglalt nagyvárosokkal jó 200 éven keresztül mit sem törődtek, ezért azt ismét kánaáni és egyéb néptörzsek népesítették be (lásd pl. Háczór, Lákis, Megiddó esetében). „Nyugodtan kijelenthetjük, hogy a levelek által szolgáltatott adatok szerint a zsidó honfoglalás üteme igencsak lelassult a kezdeti, egyesült erővel elért sikerek után...A kor másik jellegzetessége az egyiptomi hatalom állandósága volt, legalábbis a Kr. e. tizenkettedik század elejéig...Józsué és a Bírák könyve nem említi a Palesztinán keresztülhaladó kereskedelmi útvonalak egyiptomi ellenőrzését...John Garstang felállított egy elméletet...misperint amikor egyiptomi csapatok ellenőrizték a legjelentősebb kereskedelmi útvonalakat, ez mindenképpen fékezte a kánaánita népek támadó kedvét anélkül, hogy gyökeresen megváltoztatta volna a zsidók életét, akik a honfoglalás korai szakaszában egyébként a hegyvidéken maradtak. (vö. Bír. 1:9)” (Archer i.m. 331.o.)

Talán ez a magyarázata annak, hogy régészeti szempontból az „izraeli” etnikum egészen a vaskor kezdetéig (az i. e.1200-as évekig) gyakorlatilag megfoghatatlan Kánaánban, majd aztán egyszerre

több helyen is felbukkan. Az átmenetet jelentő két évszázad idején a kánaáni etnikumú városok közt, élő nomád, félnomád héber népesség folytonos konfliktusban állt a civilizált települések lakóival. Ezt az urbánus-nomád ellentétet tanúsítják a történeti források és a fentiekben már láttuk, hogy ezt a válságot a legtöbb modell-felállító kutató is feltételezi a bronzkor végi kánaáni társadalomban.